

Lehetséges lehetséges világaink

Alberti Gábor, Dóla Mónika, Kárpáti Eszter,
Kleiber Judit, Viszket Anita, Szeteli Anna

PTE Nyelvtudományi Tanszék

ŰreALIS Elméleti, Számítógépes és Kognitív Nyelvészeti Kutatócsoport

Összefoglaló

A ŰreALIS reprezentacionalista gyökereinek felvázolását és a kurrens dinamikus-pragmatikai célrendszer (Farkas–Roelofsen 2017) feltérképezését követően azt az adósságot kívánjuk törleszteni, hogy a kérdő mondat típus pragmaszemantikai jellemzéséhez hasonló alaposságú leírást (Alberti et al. 2019a) kapjon a felkiáltó és az óhajtó, valamint a felszólító és a kijelentő mondat is. E mondat típusok pragmaszemantikai jellemzésének finom részleteivel kívánunk szolgálni, végső soron az emberi kommunikációs tevékenység mentális megalapozását jelentő elméleti lehetségesvilág-struktúra feltérképezéséhez járulva hozzá. Azt is szemléltetjük, hogy a diskurzusjelölők hogyan vonnak be újabb világokat e mentális térbe. Végül (az addigi feladói perspektíva helyett) a címzetti perspektívából vesszük szemügyre a hallgatói perlokúciós műveletek révén tovább gyarapodó „lehetséges lehetséges világainkat”.

Kulcsszavak: diskurzus- és elmerepresentációs dinamikus pragmaszemantika, mondat típusok, diskurzusjelölők, beszédaktusok

1. Bevezetés: egy reprezentacionalista dinamikus pragmaszemantika felé

A ŰreALIS reprezentacionalista dinamikus pragmaszemantikai elmélet mellett számos publikációban érveltünk már – angol nyelvűekben¹ éppúgy, mint magyar nyelvűekben² – rendre más és más aspektusát előtérbe helyezve a megközelítésnek. Szeteli–Kárpáti (2021) például azt a régi adósságot törlesztette, hogy a klasszikus pragmatika legmarkánsabb eredményeit (pl. Searle 1976) integrálja a ŰreALIS igazságértékelés alapú világába.³ Ha lesz is némi utalás az alapgondolatokra, ezúttal nyilván új elemeket állítunk a középpontba: a döntő cél a ŰreALIS beágyazása napjaink meghatározó formális pragmaszemantikai vonulatába. A redundancia elkerülése végett azonban arra kérjük az olvasót, hogy a ŰreALIS (aktuális) eszköztárának bevezető ismertetését Szeteli–Kárpáti (2021) tanulmányának 3.1-2. pontjaiban tekintse át; egyebekben is SZK-ként gyakran idézzük majd meg ezt az „ikertanulmányt”.

¹ Például Alberti–Kleiber (2012; 2014), Alberti–Nóthig (2015), Alberti et al. (2016), Szeteli–Dóla–Alberti (2019).

² Néhány példa, köztük két JENY-publikáció: Alberti (2011), Alberti–Kleiber–Kárpáti (2017), Alberti–Szeteli (2018), Szeteli–Gocsál–Alberti (2019), Alberti et al. (2019a; 2019b).

³ E tanulmányt erősen ajánljuk előzetes elolvasásra azoknak, akik a jelen tanulmány eredményeinek mélyebb megértésére törekednek klasszikus pragmatikai háttérrel.

A meghatározó új elemre utal a cím: „lehetséges lehetséges világaink”. Annak ellenére választottuk ezt a címet, hogy fenntartjuk a konstruktivista matematikusokra jellemző elutasító hozzáállásunkat a szemantika fősodrában elfogadott és a Kamp-féle diskurzuselméletbe is „átörklődött” Kripke–Montague-féle (eliminatív) lehetségesvilág-konstrukcióval szemben; amiről a 2.4. pontban ejtünk néhány szót. A *ReALIS* javaslata: a kommunikáció résztvevőinek véges információját egy „világocskának” nevezett véges struktúrában ábrázoljuk, ami lényegében egy kampi értelemben veendő diskurzusreprezentációs egység, és mentális természetű, azaz a kommunikáló felek elméjében rögzül. Nem valamiféle külvilágbeli szituáció (Barwise–Perry 1983; Elbourne 2005; vö. Alberti 2008), és még kevésbé egy potenciálisan végtelen lehetségesvilág-halmaz metszete,⁴ hanem inkább e metszetre építve definiálható véges parciális világmodell. Jelen tárgyalásunk szempontjából azonban – szerencsés módon – irreleváns, hogy a három felmerült konstrukció közül ki melyiket preferálja; van átjárás a megközelítések között. Ugyanis csak az számít, hogy a „világocskányi” véges információhoz képest egy adott e proposíció igaz vagy sem (hamis, el nem döntött, értelmezhetetlen – a különbség irrelevánsnak fog bizonyulni a megközelítésünkben). Ez pedig egy világhalmaz esetében is kézenfekvően definiálható: pontosan akkor 'igaz', ha a halmazbeli valamennyi világban igaz.

Mivel a *ReALIS* a DRT betűszóval jelölt Kamp-féle reprezentacionalista diskurzuselméletből eredeztethető (l. pl. Kamp 1981; Kamp–Genabith–Reyle 2011), ezen elmélet beszélői és hallgatói mentális állapotokat megragadni kívánó vonulatába érdemes saját megközelítésünket beilleszteni. Jelenleg Emar Maier ennek az egyik legaktívabb képviselője (l. Maier 2009; 2016), aki a következő diskurzusreprezentációs példával világítja meg a mentálisállapot-ábrázolás mikéntjét – szemléltetve valamiféle „kognitív DRT” lehetőségét:

$$\left\{ \left(\text{ANCH}, \begin{array}{|c|} \hline x \\ \hline \text{see}(i,x) \text{ in}(x,y) \\ \hline \text{envelope}(x) \\ \hline \end{array} \right), \left(\text{ANCH}, \begin{array}{|c|} \hline y \\ \hline \text{see}(i,y) \text{ in}(y,i) \\ \hline \text{contain}(y,x) \text{ mailbox}(y) \\ \hline \end{array} \right), \right. \\ \left. \left(\text{BEL}, \text{junk}(x) \right), \left(\text{DES}, \text{acceptance}(x) \right), \left(\text{INT}, \text{open}(i,x) \right) \right\}$$

1. ábra

DRS alapú mentálisállapot-reprezentáció attitűddeszkripció halmazzal
(Maier 2016: 477)

Lényegében egy Kamp-féle diskurzusreprezentációt (DRS) látunk, ami ezúttal nem egy szövegrész dinamikus jelentésábrázolata, hanem egy attitűdleíró reprezentációhalmaz (ADS: *Attitude Description Set*). Maier úgy fogalmaz, hogy azt a saját

⁴ Maga a Montague-„tankönyv” is (Dowty–Wall–Peters 1981: 124) elismeri a lehetségesvilág-konstrukció kétes megalapozottságát („dubious foundations”) a szükségesség és lehetségesség fogalmának tárgyalása során: „Would this [a lehetségesvilág-konstrukcióra utal] be an enlightening way of analyzing the semantics of *necessity* and *possibility*? Many philosophers of language unequivocally answered »no« to this question; they have contended that since »possible worlds« are surely vague and ill-understood entities..., it cannot help to explain one mysterious semantic concept (necessity) in terms of an even more mysterious one (possible worlds).”

mentális állapotát írja le, amelyben akkor van, amikor bepillant a munkahelyén a postaládájába, LÁT egy borítékot, az a VÉLEKEDÉS fogalmazódik meg benne, hogy kiadói reklámanyag, REMÉLI (mindamellett), hogy egy támogatási kérelem elfogadása, és az a SZÁNDÉK ébred benne, hogy tüstént kibontja.⁵

A között ADS elemeinek ehelyütt adjuk meg a fordítását:

- (1) a. ⟨HORGONY{lát(én,x), benne(x,y), boríték(x)}⟩
 a'. ⟨HORGONY{lát(én,y), előtte(y,én), tartalmaz(y,x), postaláda(y)}⟩
 b. ⟨VÉL{reklámanyag(x)}⟩
 c. ⟨VÁGY{elfogadás(x)}⟩
 d. ⟨SZÁNDÉK{felbont(én,x)}⟩

További céljaink szempontjából az x referenst érdemes górcső alá venni, ugyanis a formális szemantikaelméletek legkényesebb témája az egyszerre több világban jelen lévő szereplő problematikája.⁶ Az adott szereplő egy boríték, ami egyrészt konkrét érzéki tapasztalás tárgya (1a–a'), ilyen értelemben a való világ mentális modelljének része, másrészt egy vélekedés tárgya (1b), azaz egy vélekedésvilág univerzumának eleme, harmadrészt valamilyen vágy irányul rá (1c), ami egy másik világot idéz fel, és végül egy szándékban is szerepet kap (1d), ami újabb világra utal.

A *ReALIS* formális definíciója (Alberti 2011) olyan ontológiai újítást kínál (Alberti–Kleiber 2014), amely éppen azt veszi kiindulópontjának, hogy referenseink számára (akikben/amikben a világ szereplőit véljük látni, legalábbis elsődlegesen) nem kivételes helyzet, hanem alapállapot, hogy több mentális attitűddel kapcsolódunk hozzájuk. Ez az eventuális (tényállásokra, történésekre, cselekvésekre utaló) referensekre is fennáll. Hogy mondjuk *Hanna felhívta Bencét*, az az *e* esemény számukra és egy véletlen tanú számára érzékszervi tapasztalás (E: *experience*), míg Hanna Johanna nevű barátnője számára egy vélekedés (B: *belief*, „elég valószínű, hogy megtörtént”), aminek mondjuk örül (D: *desire*), míg egy korábbi pillanatban Hanna szándékai között szerepelt a dolog (I: *intention*). Az attitűdök rekurzívan egymásba is ágyazhatóak: például felvethetjük, hogy Johanna *sejtette*, hogy Hannának mi a *szándéka*, ezzel valamiféle B-I típusú világba helyezve az *e*-t. Egy távolabbi ismerősnek, Rezsőnek viszont *fogalma* sem volt arról, hogy Johanna *sejt* valamit a barátnője *szándékáról* – és ezzel már egy B-B-I világtípust tartunk. A *ReALIS* alapvetése az, hogy ilyen komplex indexú világok konglomerátumait mozgósítja a beszédrésztvevőkben a mondat típus-választás, a diskurzusjelölők pedig (pl. *ugye, vajon, hát, sajnos*) e beállításon mint alapértéken finomhangolást végeznek el.

Mint SZK 3.1–2. alapján is megállapíthatja az olvasó, a megközelítésünk építőköveit jelentő világok rendszerének alapját a címkézésük képezi. A fentiekből kiderülhetett, hogy a modalitás (amin a beszélői attitűdöt értjük) a címke egyik eleme:

⁵ „...the so-called Attitude Description Set (ADS) below represents the mental state I'm in when I look in my pigeon hole at work and see an envelope, believe it's publisher's junk mail, hope it's a letter of acceptance for a recent grant application, and intend to open it right away” (Maier 2016: 477).

⁶ Alberti–Kleiber (2012) Roberts (1997: 237) megjegyzései alapján tárgyalja, hogy a lehetséges világ alapú eliminatív dinamikus szemantikafelfogásnak ez a problematika az Achilles-sarka.

a Maier példájában megjelenő vélekedés (B), vágy (D) és szándék (I) az elmúlt évtized *re*ALIS-leírásainak is központi elemei. Ez a „BDI-nyelv” a legutóbbi kutatásaink következtében kiegészült egy autoritás (A) modalitással, ami azon eventualitások gyűjtőhelye, amelyek megvalósítására valaki képes (lenne) fizikai és/vagy szellemi adottságainak és/vagy felkészültségének köszönhetően, illetve az írott vagy íratlan társadalmi törvények vagy elvárások szerint (Kleiber 2018; Alberti-Szeteli 2018). Bizonyos diskurzuszjelölők leírása pedig a közvetlen érzékelés útján megszerzett tudásnak (E) a fenti B-típusútól való elkülönítését igényli (Szeteli 2017), akár érzékszervekre lebontva, ahogyan az némely nyelv igei paradigma-rendszerében tükröződik is.

Mivel hiedelmeink, vágyaink, szándékaink folyamatosan változnak, ezért egy dinamikus pragmaszemantikai elméletnek ezt a temporális jegyet feltétlenül meg kell ragadnia. Hasonlóképpen meg kell ragadnia azt a kommunikációs elemet is, hogy az egyik ember – mondjuk a B modalitást tekintve – alapvetően mást vél igaznak, mint a másik. A modalitás mellett tehát a világcímkének tartalmaznia kell egy temporális „bélyeget” is, illetve annak megjelölését, hogy ki az adott világ gazdája.

Amennyiben egy szűkebb diskurzuskontextust tekintünk, illetve azon belül egy mondat elhangzásának pillanatához rögzítjük temporális koordinátarendszerünk középpontját, akkor e három komponens a gazda–modalitás–idő sorrend szerint elrendezve például ilyen címkéket nyújt, ahol az *i*, *u*, *o* hármas az angol *én*, *te*, *más* (*I*, *you*, *other*) beszédpartnereket jelöli: *iD0*, *uB1*, *oA1*. Az első világ az „én jelenlegi vágyaimé” (amelynek jelölésében a '0' időpecsétet általában elhagyjuk majd), a második a „te majdani tudásod” gyűjtőhelye, ahol a *majdani* például a tekintett kontextusban az üzenet közvetlen hallgatói dekódolásának kimeneti pillanatára utalhat. Ami az *oA1* jelölést illeti, az egy kívülálló harmadik személynek (például az elhangzott mondat alanya által megjelöltnék) az autoritására utal, egy korábbi fázisban. A címkék rekurzívan (elvileg korlátlanul) egymásra építhetők. Az *iBuBiB* jelölés például a mentalizáció szempontjából kiemelten fontos világra utal (Wimmer–Perner 1983): arra, amely azt az információt gyűjti, hogy a beszélő hogyan vélekedik a hallgatónak az ő vélekedéseiről kialakított elképzeléséről.

A címkézési technika felvázolását még egy komponens szemléltetésével kell kiegészítenünk; azzal pontosítva a fentieket, hogy az eddigiekben *világvázakat* mutattunk be, amelyeket még *intenzitástartományok* megadásával kell teljessé tenni. Mára ugyanis a legkülönbözőbb pragmatikai megközelítésekben megszokottá vált az a felismerés, hogy attitűdjeink megragadására nem elegendő egy klasszikus kétértékű logika *igen/nem* dichotómiája. E két szélsőség között számos fokozatot megkülönböztet az emberi nyelv. Mi tizenegy ötödnyi egységre finomítjuk a hamis (–1) végponttól a „nincs érték” állapoton keresztül (0) az igaz (+1) végpontig terjedő intervallumot, ilyen skálát nyerve az ötödök számának megjelölésével: {–5, –4, –3, –2, –1, 0, +1, +2, +3, +4, +5}. Szemléltetésképpen egészítsük ki az *iBuBiB* világvázat a következő intenzitástartományokkal: {+4} (egyelemű tartomány), +1'={+1,+2,+3} (a vessző két ötödnyi egységgel kibővített tatományt jelöl), illetve 5={–5,+5} (az előjel elhagyásával azt jelöljük, hogy mindkét előjelet tekintjük). Ilyen – immár teljes – világcímkét kapunk: *iB₊₄uB₊₁iB₅*. A jelölt attitűd így önthető szavakba a feladói én szempontjából: „majdnem biztos vagyok benne (+4), hogy

többé-kevésbé valószínűsítet (+1'), hogy pontosan tudom, hogy az adott propozicionális tartalom igaz-e, vagy hamis (5)".⁷

Az elméleti törekvéseken túl az a – kifejezetten gyakorlatias – cél is vezérel bennünket, hogy egy reprezentacionalista dinamikus pragmaszemantika keretei között szisztematikusan számba vegyünk a mindennapi kommunikáció során ténylegesen használt lehetséges világainkat, feltérképezve a diskurzusjelölők által előhívottakat is. Azt a mentális teret kívánjuk feltárni, sőt feltérképezni, amelyben a *Homo sapiens* a külvilág leképezési próbálkozását jelentő világmodellen kívül számszámra kreálja annak mindenféle alternatíváját, hogy reprezentálni tudja és megfelelő ideig meg tudja őrizni hiedelmeinek (B), vágyainak (D), szándékainak (I) és az autoritási körébe sorolható lehetőségeknek (A) a lehetséges világait. Azért említünk gyakorlatias célt, mert a mondat típusok és a diskurzusjelölők intenzionális profiljának szisztematikus feltárását követően a későbbiekben majd legalább négy területen szeretnénk alkalmazni is a profilleírásokat – megmutatva, hogy hogyan „olvasunk egymás gondolataiban”: az anyanyelvi nevelésben, a magyar mint idegen nyelv oktatásában, számítógépes nyelvészeti feladatokban, illetve a (magasan funkcionáló) autizmussal élők szociokommunikációs fejlesztésében.

A kutatásunk elméleti hátteréül szolgáló *ReALIS*-keret (Alberti–Kleiber 2014) Lauer (2013) antirepresentacionalista dinamikus pragmatikájának reprezentacionalista „párjaként” fogható fel (Kamp–Genabith–Reyle 2011), amin belül megkülönböztető jegye az élethossziglaniség (Alberti 2000). A 2. szakaszt annak igazolására szánjuk, hogy megközelítésünk felveszi a versenyt az antirepresentacionalista megközelítésekkel, az azokban megfogalmazott elvárások alapján (Farkas–Roelofsen 2017). Majd megkezdjük a 3. szakaszban az ígért szisztematikusan számba vételét azoknak a lehetséges világoknak, amelyek értékelésére épül a felkiáltó és az óhajtó mondat pragmaszemantikája, illetve egy ezekhez illeszkedő *vajon*-kérdéstípusé. A 4. szakaszt szánjuk a további három alapvető mondat típus – a major típusok – hasonló jellemzésére. Az 5. szakaszban azt szemléltetjük, hogy a diskurzusjelölők hogyan vonnak be újabb világokat a kommunikációs tevékenységünket megalapozó mentális térbe. A 6. szakaszban az addigi feladói perspektíva helyett a címzetti perspektívából pillantunk be e mentális térbe. Összegzéssel a 7. szakasz szolgál.

2. Formális–logikai alapú pragmaszemantikai megközelítések hat értékelési szempontja

Általános kiindulópontunknak – akárcsak egy korábbi tanulmányunkban (Alberti et al. 2019b) – a szemantika és a pragmatika kapcsolatának, az interpretációs folyamatban való „munkamegosztásuknak” a vizsgálatát tekintjük. Ezúttal azonban rögtön továbblépünk azzal, hogy egy kurrens formális pragmaszemantikai iskola meghatározását vesszük alapul, Farkas és Roelofsen (2017) tanulmányára alapozva, amire a továbbiakban F&R-ként utalunk. A szerzők három részterületre bontják az

⁷ Lássunk még két példát! $iB_{+3u}D_{+5u}B\uparrow_5$: „Valószínűsíttem, hogy többé-kevésbé váagsz rá, hogy majd megtudd, hogy egy adott propozicionális tartalom igaz-e, vagy hamis.” $iA_{+5}iI_{+5}u\uparrow_{+5}iB\uparrow_5$: „Alapjában véve jogom van (iA_{+5}) firtatni egy adott tartalom igazságát. Vagyis megkísérelni (iI_{+5}) kiváltani belőled azt a szándékot ($u\uparrow_{+5}$), hogy oszd meg velem a birtokodban álló igazságértéket, hadd tudjam én is ($iB\uparrow_5$).”

interpretációs folyamat leírásáért felelős két tudományterületet, kettébontva a pragmatika felségterületét a megnyilatkozás nyelvi forma által kódolt konvencionális diskurzushatásaival foglalkozó „feladói konvenció-pragmatikára”, illetve a beszélői szándékon múló további diskurzushatások feltárásáért felelős „beszélőszándék-pragmatikára”.⁸ A hasonló leírási területen összemérhető tudományos elvek mentén versengő pragmaszemantikai megközelítések sikerességét azon mérik le, hogy azok e három részterület összjátékáról mennyire egységes, következetes, koherens elméletet nyújtanak.⁹

2.1. A szemantika világai, a feladói konvenció világai, a beszélő világai

Azt állítjuk, hogy a tanulmányunkban javasolt REALIS megközelítés a lehető legegyszerűbb, legkézenfekvőbb javaslatot teszi a három részterület kapcsolatára, amennyiben a szemantikát mi is a montagoviánus formális felfogás szerint (Dowty–Wall–Peters 1981) értjük. Ebben a felfogásban a szemantika úgy épít fel mondatnyi propozicionális tartalmakat (a háttérben feltételezett szintaktikai építkezéshez viszonyítva kompozicionális módon), hogy az eredményül kapott formulát igazságértékelésnek lehessen alávetni *tetszőleges* lehetséges világokban (az *igaz* és a *hamis* mellett megengedve az *értelmezetlen* értéket is). A „feladói konvenció-pragmatika” feladatköre: *bizonyos* lehetséges világok kijelölése a beszélő választotta nyelvi forma alapján, amelyekben az adott propozicionális tartalom a nyelvi konvenciók szerint igaz értékelést nyer. Másképp fogalmazva: egy adott beszédhelyzetben elhangzó mondathoz – annak *intenzionális profiljaként* – lényegében egy lehetségesvilág-halmaz tartozik. A „beszélőszándék-pragmatika” pedig azt vizsgálja, hogy az e halmazhoz tartozó világokban az adott propozicionális tartalom a beszélő elméjében ténylegesen milyen igazságértékeléssel bír, illetve milyen, a profilhoz nem tartozó világokban kap igazságértékelést.

Mielőtt szemléltetnénk ezt a gondolatot, pontosítanunk kell a terminológiát. Mint az iménti lábjegyzetből kiolvasható, F&R a pragmatika két részterületét a „konvencionális diskurzuseffektusok” és a „lehetséges további pragmatikai diskurzuseffektusok” területeként említi. Az utóbbi tárgyalásától az adott tanulmányban el is tekint; néhány szemléltető példát követően az általunk „feladói konvenció-pragmatikaként” említett területre összpontosít, amire a rövideg kedvéért inentől *feladói*

⁸ „It is often assumed that the interpretation of an utterance involves at least three factors: (i) a compositional procedure which, given the lexical meaning of the words that the uttered sentence consists of and the way in which they are put together, determines the semantic content of the sentence, (ii) certain conventions of use connected to the sentence type involved (e.g. declarative versus interrogative) which, given the semantic content of the sentence, determine the conventional discourse effects of the utterance, i.e., those discourse effects that arise purely in virtue of linguistic conventions and are stable across different contexts of utterance, and (iii) pragmatic considerations about potential speaker intentions in the particular context of utterance which, given the conventional discourse effects of the utterance, determine possible further pragmatic discourse effects.” (Farkas–Roelofsen 2017: 237)

⁹ „We briefly consider some representative proposals whose empirical reach and theoretical aims overlap considerably with ours. As we will see, an important distinguishing feature of our account is its concern with dividing the labor between compositional semantics and conventions of use in a principled way.” (Farkas–Roelofsen 2017: 278)

pragmatikaként utalunk, míg a másik területre *beszélői pragmatikaként*. Magát a beszélő–feladó-elkülönítést Oishitól (2014; 2016) vettük át; Szeteli, Gocsál és Alberti (2019) a (szintén $\mathfrak{re}$ ALIS-es alapokon nyugvó) tanulmány 3.3. szakaszában tüzetesen bemutatja Oishi érveit a beszélő mint „pszichológiai én” és a feladó mint egy nyelvhasználati konvenciórendszerben kikristályosodott szerep eljátszója között. Azt is bemutatjuk az adott szakaszban, ahogyan Oishi (2016) aprólékosan érvel amellett, hogy már Austin (1975 [1962]) sikerességi feltételeinek a rendszeréből is egyértelműen kimutatható ez az elkülönítés (még ha nincs is kimondva).

Vaskos könyvet lehetne írni a szemantika és a pragmatika területeinek elkülönítéséről, pontosabban explicit vagy implicit elkülönítési kísérleteiről, jelen tanulmányunkat azonban nem terminológiai munkának szánjuk, ezért visszatérünk a saját nézőpontunkat szemléltető, imént ígért példához.

Tekintsük azt a kijelentő mondatot, hogy *Hanna felhívta Bencét!* A (formális) szemantika azt vizsgálja, hogy valamely világmodellben egyértelműen azonosítható-e Hanna és Bence mint az adott modell entitásai (ha nem, akkor értelmetlen marad a mondat), majd kiértékeli, hogy a *felhív* ige által a modellben kijelölődő reláció fennáll-e a két entitás között. Mondjuk a valóságban fennáll, ebben a világban tehát *igaz*; egy alternatív lehetséges világban viszont nem áll fenn, amit oly módon próbálhatunk meg életszerűvé tenni, hogy a Hanna férjének vágyaiként felfogható tényállásokból áll. Hanna férje csöppet sem vágyik arra, hogy a felesége felhívja a nőcsábász Bencét, ebben a lehetséges világban tehát *hamis* a *Hanna felhívta Bencét* propozicionális tartalom. Amúgy szigorú technikai értelemben a szemantika hatáskörébe csak az adott lehetséges világ belső struktúrája tartozik, az már a beszélői pragmatika kérdése, hogy kihez és milyen attitűddel kapcsolható az a lehetséges világ.

Tekintsük most egy komplex példa kedvéért Hanna egy kíváncsi kollégájának, Rezsőnek az elméjét! Rezső (i) gyanítja, hogy Hanna felhívta Bencét (iB_{+2}), de (ii) nincs erről biztos tudása (iB_{+5}). Viszont (iii) szeretné megtudni az igazat ($iD_{+4}iB\uparrow_5$); (iv) valószínűsíti továbbá, hogy Hanna bizalmasa, Johanna biztos tudással rendelkezik a témában ($iB_{+4}uB_5$), de (v) mérget venne rá, hogy nem akarja neki elárulni az igazat ($iB_{+5}uI_{-5}iB\uparrow_5$). A $\mathfrak{re}$ ALIS oly módon ragadja meg a beszélői pragmatika feladatát, hogy Rezső vélekedéseinek (i), tudásának (ii), vágyainak (iii), Johanna tudásáról való feltevéseinek (iv), illetve Johannának az ő tájékoztatására vonatkozó szándékáról való feltevéseinek (v) lehetséges világaiba sorolja be az előző mondatban megfogalmazott gondolatokat. A zárójelben közölt szimbólumfüzérekről e bevezetésben annyit árulunk el, hogy nem logikai formulákkal felírt propozíciókról van szó – a propozíció az, hogy *Hanna felhívta Bencét* –, hanem e propozíciós tartalom (infor)¹⁰ értékelése szempontjából egy adott beszédhelyzetben releváns lehetséges világok azonosítására szolgáló címkékről.

Az adott beszédhelyzet legyen az, hogy Rezső a következő kijelentést teszi Johannának: „Hanna felhívta Bencét.” Összhangban korábbi írásainkkal, ezúttal is azt fogjuk állítani, hogy a kijelentő mondatformához, amennyiben nincs diskurzusjelölőkkel gazdagítva, például a következő információelemek implikálódnak,

¹⁰ F&R a propozicionális tartalmat a *sentence radical* 'mondatgyök' kifejezéssel nevezi meg, ami a $\mathfrak{re}$ ALIS által használt szituációelméleti terminológiában lényegében az *infor* (Seligman-Moss 1997: 242).

konvencionalizálódott feladói szerep részeként (a teljesség igénye nélkül, és erősen egyszerűsített címkékkel). A feladó (i') biztosan tudja, hogy Hanna felhívta Bencét (iB_{+5}). Viszont (ii') úgy gondolja vagy legalábbis feltételezi, hogy a címzettnek erről nincsen biztos tudása ($iB_{+5}uB_{-0}$), de (iii') vágyik arra, hogy legyen ($iB_{+5}uD_{+5}uB_{+5}$). Ezért (iv') szándékában áll az adott megnyilatkozásával a másikban szándékot ébreszteni a szóban forgó ismeret befogadására ($ii_{+5}uI_{+5}uB_{+5}$). A feladó tudásának (i'), vélekedéseinek (ii'), a címzett (speciálisan tudásgyarapodására vonatkozó) feltételezett vágyainak (iii'), illetve a feladó (speciálisan a címzett tudásgyarapításra vonatkozó szándékait illető) szándékainak a lehetséges világi érintettek a felvázolt intenzionális profilban. A feladói pragmatika feladatát a mondat típusokhoz konvencionálisan társuló profilokat alkotó lehetséges világok meghatározása képezi, illetve annak feltárása, hogy a morfematikus és vokális diskurzusjelölők adott mondat típusokba lépve milyen módon módosítják a „gazdatípus” intenzionális profilját (mint lehetségesvilág-halmazt, előállítva egy másik lehetségesvilág-halmazt).

A gondolatkísérletünkben szereplő megnyilatkozásával („Hanna felhívta Bencét.”) Rezső mint beszélő felvett egy feladói szerepet. A szerepfelvétel a beszélői pragmatika vizsgálati területe, ahol összevethetjük Rezső gondolatait azzal, amit a megnyilatkozásával sugallt, illetve elemezhetjük Johanna – mint a címzetti szerepet potenciálisan felvevő hallgató – elképzelt reakcióit.

Johanna reagálhat például így: „Ezt honnan tudta meg?! Hanna azt mondta, hogy csak nekem árulja el bizalmasan, hogy felhívta Bencét, én pedig megígértem, hogy hallgatók, mint a sir. És hallgattam is!” Ezt a reakciót úgy értelmezhetjük, hogy Johanna maradéktalanul elfogadta azt, amit a kijelentő mondat típusához konvencionálisan tartozó profil nyújt. Azaz készpénznek vette, hogy Rezsőnek biztos tudása van a szóban forgó telefonhívásról (és talán azt is elhitte, hogy Rezső szándéka az ő joggal feltételezhető kíváncsiságának a kielégítése). Valójában a beszélői pragmatika nyújtotta globális nézőpontból számot adhatunk Rezső hátsó szándékának sikeres teljesüléséről. „Kiugrasztotta a nyulat a bokorból”, Johanna „elszólta magát”, ily módon kielégítve Rezső kíváncsiságát, megerősítve a gyanúját.

Végül soron Rezső a kijelentésével olyan hatást ért el, mintha kérdést tett volna fel. Felvetődhet ezen a ponton, hogy a „Hanna ugye felhívta Bencét?” kérdőmondat konvencionális intenzionális profilja közvetlenül is megfelelő lett volna-e arra a célra, hogy Rezső feladóként jelezze: (i'') gyanúja, de (ii'') nem biztos tudása az, hogy Hanna felhívta Bencét, (iii'') kíváncsi az igazságra, és (iv'') azt a címzettől reméli megtudni. Ellenőrizhetjük, hogy rendre éppen a fenti (i–iv) beszélői gondolatoknak felel meg az (i'–iv'') intenzionálisprofil-részlet. Rezső részéről még sem lett volna jó taktika feltenni e kérdést, a (v)-vel megjelölt vélekedés miatt, miszerint Johanna titokban akarja tartani az igazságot. A kérdés konvencionális profiljához ugyanis hozzátartozónak tekintjük azt, hogy a feladónak alapján véve jogában áll megkísérelni kiváltani a címzettben a szándékot tudásának adott módon való gyarapítására ($iA_{+5}iI_{+5}uI_{+5}iB_{+5}$). A tekintett esetben viszont Rezsőnek nem illene firtatni a bizalmas információt.

Tekintsünk végül egy olyan beszédhelyzetet is, amelyben Johanna Rezső eredeti kijelentésére („Hanna felhívta Bencét.”) imígyen reagál: „Honnan veszed ezt a képtelenséget?!” Úgy elemezhetjük ezt a reakciót, hogy Johanna felméri Rezső valószínűsíthető tudását, vélekedéseit, vágyait, szándékait, és lényegében eljut a

fenti (i–v) pontokban felvázolt beszélői információállapothoz: „átlát a szitán”, rájön, hogy a kijelentő konvenció alkalmazásával Rezsőnek milyen hátsó szándéka van. Nem tárja fel saját valós tudását, sőt a *képtelenség* kifejezés alkalmazásával azt sugallja, hogy nincs biztos tudása a szóban forgó hívás ügyében, de erősen valószínűtlennek tartja azt. Johanna szándéka tehát az, hogy Rezső arra a következtetésre jusson, hogy Hannának még egy bizalmas barátnője sem gondolja, hogy felhívta volna Bencét (ul₊₅iB↑₊₅uB↑₋₄).

A példák formális elemzését a zárójelben közölt címkék alapján a 4. szakasz feldolgozását követően rekonstruálhatja az olvasó. Jelenleg annyi volt a cél, hogy érzékeltessük, hogyan általánosítható a Montague-szemantika világmodelleken alapuló igazságértékelő mechanizmusa a nyelvtudás részét képező feladóiszerep-konvencióknak és az azokkal dolgozó beszélő háttér-információállapotának és cselekvéseinek tudományos leírására – mégpedig egyidejűleg és egységében tekintve, ahogyan azt F&R kitűzi célként. Abban a módszertani felfogásban is osztozunk, hogy első lépésben a feladói pragmatika területén kell feltárni a konvenciók rendszerét, és azt követően írhatjuk majd le a beszélői pragmatika területén annak szabályait vagy trendjeit, ahogyan a beszélők használják e rendszert szándékaik elérése végett. Miközben folyamatosan szembe kell nézni azzal a paradox helyzettel, hogy a konvenciórendszer finom részleteit csakis a felhasználás esetein keresztül tudjuk meghatározni.

2.2. A kijelentő, a kérdő és a felszólító alaprofil egységes leírása

A második terület, ahol F&R szerint a versengő pragmaszemantikai megközelítéseknek meg kell méretetnieük, a fő mondatípusok formális leírásának egységesége. Amit sztenderd helyzetnek lehet tekinteni, arra az a klasszikus szemantikai kiindulópont nyomja rá a bélyegét, amely szerint a kijelentő alaptípus „atomi” egyszerűségével szemben például a kérdés szemantikája komplex kifejezés (valamiféle függvény a lehetséges válaszokkal mint értelmezési tartománnyal).¹¹ F&R úgy egységesíti a kijelentő és a kérdő típust, hogy mindkettő esetében kétkomponensűnek tekinti a pragmaszemantikai reprezentációt, ahol a két komponens az „informatív”, illetve az „inkvizitív” tartalom megragadására hivatott.¹² A megközelítés

¹¹ „[O]n the approach just discussed, declaratives and interrogatives do not only receive different semantic values, but they are also taken to be of different semantic types. That is, declaratives are taken to express propositions, while interrogatives are taken to express functions from worlds to propositions, or, alternatively, sets of propositions. So declaratives are of type $\langle s, t \rangle$, while interrogatives are either of type $\langle s, \langle s, t \rangle \rangle$ or of type $\langle \langle s, t \rangle, t \rangle$. These different kinds of semantic values are intended to capture different kinds of semantic content.” (Farkas–Roelofsen 2017: 247)

¹² „In inquisitive semantics (e.g. Ciardelli–Groenendijk–Roelofsen 2013), the semantic value of a sentence, no matter whether it is declarative or interrogative, always captures both its informative and its inquisitive content. In the case of a declarative sentence, the inquisitive content is typically trivial; and vice versa, in the case of an interrogative sentence, the informative content is typically trivial. But having a notion of meaning that comprises both informative and inquisitive content allows for a more integrated semantic treatment of the two sentence types. One reason to pursue such an integrated semantic treatment (among several others which are not directly relevant for our present purposes), is that it allows for a simplification of the discourse effects of declaratives and interrogatives.” (Farkas–Roelofsen 2017: 247)

dinamikus volta teszi ezt lehetővé; lényegében arról van szó, hogy minden mondat-típus esetében vizsgálnunk kell, hogy a beszélő azzal milyen információt adott, és milyen információt kér; megengedve azokat az elfajult eseteket, amikor az informatív komponens üres (a kérdés alaptípusában), vagy az inkvizitív komponens üres (a kijelentő alaptípusban).

A $\mathfrak{R}eALIS$ megközelítésében a mondat-típusok leírása a feladói pragmatikában tökéletesen egységes, és mindezt anélkül valósítjuk meg, hogy elfajult esetek feltételezéséhez kellene folyamodnunk. Mint említettük, minden mondat-típus konvencionális intenzionális profilját egy lehetségesvilág-halmazzal definiáljuk. Csupán e halmaz összetétele lesz más és más. Ha valaki kijelenti, hogy Hanna felhívta Bencét, akkor az ennek megfelelő intenzionális profillal saját biztos tudásának lehetséges világát jeleníti meg (iB_{+5}), illetve a címzetti tudatlanság feltételezését ($iB_{+5}uB_{0^*}$); a kiváltandó szándék pedig a címzett tudásának a gyarapítása ($il_{+5}ul_{+5}uB_{\uparrow+5}$). Ha viszont valaki megkérdezi, hogy Hanna felhívta-e Bencét, akkor a saját tudatlanságát jeleníti meg (iB_{0^*}), jólértesültnek feltételezett címzett mellett ($iB_{+5}uB_5$); a kiváltandó szándék pedig elérni a másíknál a saját tudásának a gyarapításában való segédkezést ($il_{+5}ul_{+5}iB_{\uparrow 5}$). A felszólításra is ki lehet terjeszteni a konvencionális intenzionális profil illetően jellemzését. A „Hívd fel Bencét!” felszólítás episztemikus megalapozását a Bence felhívásának eddigi meg nem történte mint saját (iB_{-5}), egyszersmind feltételezett címzetti tudás ($iB_{+5}uB_{-5}$) képezi; a feladó szándéka pedig az, hogy a címzettet rávegye eme negatív igazságérték pozitívrá módosítására ($il_{+5}ul_{\uparrow+5}$).

A részleteket a 3. szakaszban tisztázzuk. A lényeg most az, hogy a $\mathfrak{R}eALIS$ megközelítésében az összetett címkéjű világok feltételezésével ugyanolyan karakterű reprezentációt kap az információáramlás valamennyi iránya. Amennyiben a külvilág tényeit egy „játék-mester” vagy órakulum információállapotaként modellezzük, akit besorolunk a „beszélők” közé, akkor még az utasítások végrehajtása is információáramlasként definiálható, sokrétű belső szimmetriával rendelkező intenzionálisprofil-rendszert kialakítva (az iménti felszólítás sikere például úgy modellezhető, hogy egy ponton bekerül az órakulum információállapotába, hogy a hallgató felhívta Bencét).

2.3. Gazdagabb nyelvi forma ~ komplexebb információ

A harmadik terület, ahol F&R szerint a vetélkedő pragmaszemantikai megközelítések megmérettethetnek, a Horn-elv, miszerint a gazdagabb nyelvi formához komplexebb interpretáció tartozik.¹³ Az iménti lábjegyzetben szereplő angol példának

¹³ „Among the different forms that are mapped to the same semantic value [propositional content?], some may be considered more marked than others, either because they are formally more complex or because they are more prone to misinterpretation. For instance, tag interrogatives are more verbose than plain polar interrogatives, and therefore more marked. ... [F&R follows] the spirit of Horn's principle of pragmatic division of labor: »The use of a marked (relatively complex and/or prolix) expression when« a corresponding unmarked (simpler, less 'effortfull') alternative expression is available tends to be interpreted as conveying a marked message (one which the unmarked alternative would not or could not have conveyed) (Horn 1984: 22). [This principle is] based on a certain expectation about the connection between forms and interpretations, and insofar as this expectation is found to be natural, it provides a metric for theories that aim to capture this connection.” (F&R: 19)

nagyjából az felel meg, hogy a korábban használt kérdőmondatot kibővítjük egy diskurzusjelölővel, imígyen: „Hanna felhívta Bencét, ugye?” E változathoz a kérdőmondati alapkonvención túl, miszerint a feladónak nincsen biztos tudása az adott tartalomról (iB_{0^+}), hozzájárul a diskurzusjelölő által nyújtott többletinformáció, miszerint a feladó elfogult: erősen valószínűsíti a megjelenített tényállást (iB_{+4}). Más diskurzusjelölő „felmerülő sejtésként” specifikálja a vizsgált tartalmat: „Hanna netán felhívta Bencét?” (iB_{+1}). F&R hiedelemszintek (‘credence levels’) bevezetésével ad számot a diskurzusjelölők beillesztésével megjelenő többletinformációról – ily módon eleget téve a Horn-elvnek.¹⁴ A REALIS megközelítésében egy diskurzusjelölő hatására egy vagy több újabb lehetséges világgal bővül a gazdamondathoz konvencionálisan tartozó kiinduló intenzionális profil (ami ugye egy lehetségesvilághalmaz). Megjegyzendő ugyanakkor, hogy egyes diskurzusjelölők az interpretációs komplexitást *blending*-hatás révén növelik (Alberti–Dóla–Kleiber 2014: 186).

2.4. Végtelen helyett rekurzívan definiált korlátlanság

A negyedik összehasonlítási területre már mi teszünk javaslatot: a végtelen matematikai konstrukciók problémaköréről van szó. F&R nem veti fel a kérdést, mivel a Kripke–Montague-féle végtelen lehetségesvilág-konstrukció a szemantika fősodrában teljesen elfogadott.¹⁵ Pollard (2007: 33) kritikájából kiindulva azonban súlyos érveket lehet felhozni e konstrukció ellen (ezeket Alberti–Kleiber (2012), majd Alberti (2012) és Alberti et al. (2019a: 2.3.) tárgyalja). E tanulmányban csupán annyit jegyzünk meg, hogy F&R nem ad rekurzív definíciókat az előbbi lábjegyzetben említett végtelen konstrukcióihoz, noha ez lenne a legitim eljárás.¹⁶ A REALIS ezzel szemben rekurziós eljárással meghatározott (korlátlanul nagy, de véges) parciális lehetséges világokra szorítkozik – ezeket nevezzük definíció szerint *világocskáknak* – mind a beszélői attitűdök, mind a feladói szerepbe bújva a világ elé tárt feladói attitűdök megragadása során. Ezt az teszi lehetővé, hogy a kommunikáló felek (folyamatos változásban lévő) információállapotát élethosszigan épülő diskurzusprezentációs struktúrával (Kamp–Genabith–Reyle 2011) modellezzük (Alberti 2000). Végső soron egy pillanatnyi információállapot nem más, mint véges sok infon hozzárendelése (a fentiekben zárójelben közölt címkékkel részben rendezési struktúrában elrendezett)

¹⁴ „[R]ising declaratives and tag interrogatives do not just signal that the speaker has access to some evidence for the highlighted alternative, but also her credence level w.r.t. this alternative, by which we mean the degree to which she believes the alternative itself to be more likely than its complement.” (F&R: 255)

¹⁵ „In inquisitive semantics, the proposition that a sentence expresses is not just intended to capture the informative content of the sentence, but also its inquisitive content, i.e., its potential to raise an issue. This means that propositions cannot simply be construed as [potentially infinite] sets of [potentially infinite] possible worlds. However, there is a very natural generalization of the classical notion of propositions. Namely, rather than construing propositions as sets of possible worlds, we may construe them as sets of information states, which in turn are modeled as [potentially infinite] sets of [potentially infinite] possible worlds.” (F&R: 251)

¹⁶ „Defining infinite sets by predicate notation [in order to collect »such-and-such possible worlds«] is a problematic sort of set specification. [...]the simplest way to avoid such paradoxes [problems with set specification] and still be able to define most sets of relevance to ordinary mathematics is to provide a rule for generating elements ‘recursively’ from a finite basis.” (Partee–Ter Meulen–Wall 1990: 7–8)

világocskákhoz. Egy „mondatnyi” megnyilatkozás hatása – mint rekurziós lépés – kézenfekvően modellezhető úgy, mint az adott infon hozzárendelése néhány „címzetti”, majd „hallgatói világocskához”. E megfogalmazással arra célunk, hogy a hallgató első közelítésben valamiféle másolatát készíti el a feladó által mutatott intenzionális profilnak, majd (korábbi tudása alapján történő mérlegelést követően) saját attitűdjei egyes világocskáihoz is hozzárendelheti az adott infont (Nóthig–Szeteli 2018).

A külvilág számára is célszerű olyan véges modellt adni, amely az interpretálandó megnyilatkozásokban érintett infonokon kívül mást nem tartalmaz orákulumunk „tudásaként”. Amiről senki nem beszél vagy gondolkodik, az a nyelvészeti megközelítés szempontjából érdektelen. Nagyszerűen megragadható viszont néhány világocskával például az együttes észlelés. Ha Hanna és Bence egy romantikus esti séta alkalmával észleli a teliholdat, akkor ezen észlelés modellezhető oly módon, hogy mindkettőjük információállapotában a biztos tudás világocskájába bemásolódik a külvilágocskából a *Ma telihold van* infon (iB_{+5} , uB_{+5}). Sőt további belső világocskákban is (elvileg korlátlan rekurzióval) megjelenhet: „tudom, hogy te is tudod” ($iB_{+5}uB_{+5}$), „tudom, hogy tudod, hogy tudom” ($iB_{+5}uB_{+5}iB_{+5}$) – így önhetőek szavakba e világocskák címkéi.¹⁷

2.5. Strukturális egységesség abban, hogy mit, hol és mihez képest interpretálunk

A $\mathfrak{ReALIS}$ -keretben tehát (az észlelés és a külvilágot átalakító cselekvés mellett) egy megnyilatkozás adott beszédhelyzetben való jól formáltsága és dinamikus hatása egyaránt infonok bizonyos világocskákhoz való hozzárendelése révén definiáltatik. Akárcsak a beszélői egó és a feladói szerep összevető interpretációja. Az érintett világocskák pedig élethosszig épülő diskurzusreprezentációk részstruktúrái. Tökéletes strukturális egységesség jellemzi tehát a $\mathfrak{ReALIS}$ definíciós ontológiáját – amit szembeállíthatunk azzal, ahogy a reprezentacionalizmust elutasító dinamikus pragmaszemantikai megközelítésekben külön töről fakad a beszédhelyzet külvilágának aktuális tényálláshalmazát megragadó definíció (*actual state of affairs*, F&R: 251), valamiféle stalnakeri (pl. Stalnaker 2002) alapvetésű „közös tudás” meghatározása (*common ground*, F&R: 251), illetve a beszédrésztvevők „privát nézőpontjainak”¹⁸ megragadása. A $\mathfrak{ReALIS}$ úgy képes teljes elemzést nyújtani a szakirodalomban tárgyalt beszédhelyzetekről, hogy lényegében kizárólagosan a „privát nézőpontokra” alapoz – ezek azonban a rekurziós megközelítésből adódóan mindazt az információt hordozzák, amit más megközelítésekben a „közös tudás” hordoz. Közös tudás helyett pedig elegendő a közös figyelmi jelenet feltételezése (l. 17. lábjegyzet).

¹⁷ A $\mathfrak{ReALIS}$ rekurzió alapú megközelítésével így számot tudunk adni Hanna későbbi (i–iii) reakcióinak bármelyikéről Bence ugyanazon megnyilatkozására, miszerint: „Ilyen szép teliholdat utoljára januárban láttunk.” (i) „Jé, te is felfigyeltél a teliholdra?” (ii) „Láttam, hogy téged is elbűvölt az a telihold.” (iii) „Emlékszem, hogy már akkor elmerengtünk azon, hogy vajon látunk-e még valaha ilyen szép teliholdat.” Az (i) reakció arról árulkodik, hogy „annak idején” Hanna nem hozta létre az $iB_{+5}uB_{+5}$ világocskát, míg a (iii) esetén még az $iB_{+5}uB_{+5}iB_{+5}$ világocskát is létre hozta.

¹⁸ „Every agent will have many epistemic/doxastic commitments whose existence and nature are not accessible to other agents and which are therefore ‘private’, i.e., not part of the discourse context.” (Gunlogson 2008: 110)

2.6. Szándékaink, vágyaink és vélekedéseink hálójában – egy életen át

Az, hogy a *ŕeALIS* megközelítésében egy megnyilatkozás mindig élethossziglan épülő diskurzusreprezentációs struktúrák (mint beszélői és hallgatói információ-állapotok) kontextusában interpretálódik, kézenfekvő megoldást kínál az áthidalási jelenségekre (Beaver 1997: 994).

Illusztrációképpen tekintsük ezúttal az antireprezentacionalista dinamikus pragmaszemantikai táborból Lauer (2013) egy példáját és annak elemzését!¹⁹ „Szedje ezeket a pirulákat egy hétig!” – mondja az orvos a betegnek. Hasonlóan a *ŕeALIS* idevágó elemzéseéhez (pl. Alberti et al. 2019b: 15–16), Lauer is abból indul ki, hogy a pirulák beszedésére irányuló közvetlen szándék háttérben fel kell ismerni egy olyan vágyat, ami a világismeret alapján következtethető ki. A beszédhelyzet „jóhiszemű” interpretációja szerint e vágy a beszélő orvos és a hallgató beteg közös vágya: jelesül a beteg meggyógyulása. Az iménti lábjegyzetben célzás történik egy olyan alternatívára is, amely szerint az orvos és a beteg vágya el is térhet. A gyógyulásra vágyó beteggel szemben az orvos esetleg a pirulákat forgalmazó gyógyszergyártótól kapható juttatásokra vágyik.

Minden olyan formális pragmaszemantikai elméletnek, amely számot kíván adni az ilyen jellegű interpretációk lehetőségéről, valami módon gondoskodnia kell a világismeret releváns elemeinek elérhetőségéről. A *ŕeALIS*-nek ehhez semmiféle külön definiálandó struktúrára nincsen szüksége, hiszen a beszédrésztvevői információállapotok élethossziglan épített diskurzusreprezentációs struktúráként definiálva készen kínálják mindannak elméleti reprezentációját, amit valaha megtapasztalt az elme gazdája. Ahogy Alberti és Nőthig (2015: VII.D szakasz) kifejti Leiss (2014) tanulmányára alapozva, egy élethossziglani DRS a megfelelően felcímkézett világocskastruktúra révén még ahhoz is kézenfekvő hálózati szerveződést kínál, hogy a tapasztalatokat tároló epizodikus memória mellett az általánosítási lehetőségeket rögzítő szemantikus memóriát is formálisan megragadja (Tulving 2005).

Azt a szakszerű megfogalmazást adhatjuk, hogy a *ŕeALIS* hálózatos longitudinális igazságértékelést kínál. A longitudinális jelleg az értjük, hogy – konkretizálva a pirulák beszedésére irányuló felszólításra – értékelhető, hogy a felszólítás sikeres volt-e a tekintetben, hogy a hallgatóban megszületett-e a szándék, hogy beszedje a pirulákat; ami az adott cselekvéstípus felkészülési szakaszaként értelmezhető (Farkas–Ohnmacht 2012). Majd értékelhető, hogy a pirulabeszedés kumulatív szakaszát végrehajtotta-e (vagyis szedte-e a megjelölt egy héten át a pirulákat). Értékelhető végül az eredményszakasz is, vagyis hogy hogyan hatott a gyógyszer. A hálózatos értékelés pedig a korábban kifejtett áthidalási eljárásra utal: túl a pirulák beszedésén a vágyott gyógyulás (illetve a vágyott gyógyszergyári juttatások) is értékelhetőek.

¹⁹ Egy olyan példa körül forog a diszkuszió, amit egy orvos mond tipikusan egy betegnek: *Take these pills for a week.* “Advice uses come in two kinds: Those in which it is taken for granted that the speaker and addressee share a salient goal, and those where this assumption is not warranted. [A fenti] is an example of the first kind, assuming that a conversation between doctor and patient presupposes that both want the addressee to be healthy. [...] The addressee can conclude something along [these lines, which] ... may well be the main purpose of the speaker in uttering the imperative: TAKING THE PILLS IS THE BEST ACTION TO FURTHER THE GOAL OF CURING THE ADDRESSEE’S CURRENT ILLNESS” (Lauer 2013: 148–149).

A *ReALIS* egyfelől élethosszigliani elmerepresentációt kínáló, másfelől a tényleges beszélői gondolatokat a feladói konvencióktól elkülönítő eszköztára még olyan metakognitív folyamatok modellezésére is alkalmas, mint az ígéret hálózatos longitudinális megragadása. Arra utalunk, hogy aki ígéretet kap, az először mérlegeli, hogy a beszélőben valóban ott van-e a szándék az adott dolog végrehajtására, majd végigköveti, hogy teljesíti-e az ígéretet a megfelelő eredményállapot előállításával. És ettől függően „állítja be” az adott illető következő ígérete esetén, hogy a dekódolt üzenetnek higgyen-e, vagy a gyanakvásának, hogy az illető valójában mást gondol.

A szakasz lezárásaképpen megemlítjük, hogy a tanulmány egy korábbi változatának bírálója felveti: „Először a DRT-vel való rokonságról olvashatunk, utána Farkas és Roelofsen (2017) elképzelése lesz a kiemelt vonatkoztatási pont, majd végül egy montagoviánus formális megközelítés követését hangsúlyozza a szöveg. Ha szigorúan vennénk ezeket az elméleti forrásokat, és egymás mellé helyeznénk alapvető téziseiket és hipotéziseiket, vélhetően könnyedén össze tudnánk állítani egy ellentmondásos állításhalmazt.”

A fenti aggály indokolatlan. A Montague-féle világmodellben elvégzendő mintaillesztő igazságértékelés mind a DRT-nek, mind a F&R-nek a bázisa, tehát közösen elfogadott állításhalmaznak tekinthető. Azaz mindkettő úgy tekinthető, mint Montague mondat szintű szemantikai elemzéseinek a kisdiskurzusokra vonatkozó kiterjesztése. A kiterjesztést a DRT reprezentacionalista módon valósítja meg (feltételez egy önálló diskurzusépítő reprezentációt), míg a F&R mögött álló Groenendijk-féle irányvonal (Groenendijk–Stokhof 1991) a Montague-féle világmodellezést végtelen világ figyelembe vételével kíséri meg túllépni. Így természetesen összeegyeztethetetlen a DRT az antirepresentacionalista Groenendijk-vonallal, de ideális esetben egymás leíró/magyarázó eredményeit mindig a másik modellben is el kell érni. A *ReALIS* a diskurzusreprezentacionalizmust terjeszti ki elmerepresentacionalizmusra, tehát a DRT folytatása, mintegy pragmatikai kiterjesztése. F&R az antirepresentacionaizmust próbálja kiterjeszteni pragmatikai leírásra. A *ReALIS* feladata a fentiek értelmében: annak bemutatása, hogy tágabb pragmatikai leíró/magyarázó szerepre képes: F&R csak a „belső pragmatikára” vonatkozóan mutat eredményeket, míg a *ReALIS* kézenfekvően ki tud terjedni a „külső pragmatikára” (ahogyan a beszélő és a hallgató viszonyul a konvencionális feladói, illetve címzetti szerephez).

3. Három minor mondattípus intenzionális profilja

SZK 3.1., 4.2. és 4.3. pontjában bemutatjuk, hogyan alkot pragmaszemantikai rendszert a három (hagyományosan is alapvetőként számon tartott) major mondattípus és a nekik megfeleltethető három minor mondattípus. E szakaszban az utóbbiakat vetjük alá alaposabb vizsgálatnak elsődlegesen minimálpárok jelentéselemzése révén, a 4. szakaszra hagyva a komplexebb intenzionális profilú major mondattípusokat. SZK érvelése alapján a minor mondattípusok pragmaszemantikai profiljáról úgy kívánunk első közelítésben számot adni, hogy azt vesszük alapul, hogy nem kötődik hozzájuk konvencionálisan meghatározott szándék (il alapszelvényű világ tehát nem szerepel a leírásukban), és ezzel

összefüggésben a konvenció szintjén egy mentalizálandó hallgató által kielégítendő címzetti karakter sem jelenik meg a profilleírásban.²⁰

Ez alapján azt a kérdést kell akkor mindenekeelőtt megválaszolni, hogy mi váltja ki a spontánnak feltételezett nyelvi megnyilvánulást; amelyre első példánk egy felkiáltó, majd egy óhajtó mondat a (2a,b) példasorokban. A közös vonást szeretnénk megfogalmazni, egyben az alapvető különbségre is rámutatva. A beszélőből egy olyan impulzus vált ki performatív viselkedést, ami kívülről is érkezhethet, tapasztalásként (2a), illetve belülről is fakadhat, vágyként (2b), összhangban Searle (1976) azon feltételezésével, hogy a *word-to-world* (2a) és a *world-to-word* (2b) iránypár a proposíciós tartalmak világhoz való viszonyításának elsődlegesen meghatározó rendszerépítő pillérei.

- (2) a. Fanni vegetáriánus!
b. Bárcsak kisütne a nap!

Az 1. táblázat első oszlopában képletbe is foglaltuk ezt a közös impulzusészlelő tudatállapotot, egy olyan hipotézis jegyében, miszerint a lehetséges világ alapú humán konvenciórendszer olyan közös proto-profilok körül szerveződik, amelyek az egyedfejlődés bizonyos fázisaiban még akár működhethetnek is alulspecifikált intenzionális profilok (IP) formájában (vö. Schult 2002). Az iX címke tehát a beszélőhöz tartozó alulspecifikált modalitást jelöl, i amelynek kétféle specifikációjából nyerjük a felkiáltó mondatot (X=B), illetve az óhajtót (X=D).

Impulzusészlelő tudatállapot	Felkiáltó	Óhajtó	Kérdő
iX=+5 _a , ahol X=B vagy X=D	Hangsúlyos / <i>jé</i>	<i>bárcsak</i>	<i>vajon</i>
	iB=+5 _a	iD=+5 _a	iDiB↑=5 _y
	iB↓∈α*	iB∈α*	iB∈"0"
	iA∈0"	iA∈0"	iAiB↑∈0"•γ
	iD∈'5 / iD∈0'		

1. táblázat
Három minor mondatípus intenzionális profilja

Az első oszlopbeli +5-ös értékeléssel arról adunk számot, hogy maximális tudást, illetve vágyat fejez ki a (2a–b) mondatpár; ami mellett a (3a–b) példapárbeli megfelelők nyújtotta kontraszt szól minimálpárpartnerként. Nem biztos tudást és nem egyértelműen fennálló vágyat is kifejezhetünk ezek szerint, de modalitásgyengítő hatású diskurzusjelölők bevonásával (ezeket jelöltük meg ferdítéssel). A jelöletlenség szükségképpen kitüntetett esetet választ ki, hiszen egy *belső* skálapontot csak valamilyen ráutalással specifikálhatunk (erről a kognitív nyelvészet is így gondolkodik, l. Givón (1982: 24)).

- (3) a. Fanni *talán* vegetáriánus!
b. *Esetleg* süthetne valaki egy rántottát!

²⁰ Tehát iBuX szelvényekre épülő világoctákkal sem számolunk (ahol X a B, D vagy A attitűd lehet); miközben számot tudunk adni arról, hogy a minor típusok gyakran veszik át majorok szerepét (l. SZK 4.2–3. pontjait).

Térjünk át a felkiáltó és az óhajtó mondat típus megadott intenzionális profiljának egyelőre közös kommentálására! Az a szimbólum (a táblázat 2. és 3. oszlopában) a proto-profilban már megadott +5-ös értéknek a specifikált profilokba való átörökítését szolgálja, a (2) példaszor alatti bekezdésben fejtegetett rendszerszervező elv alapján. Egy további rendszerszervező elvet veszünk még alapul a két konkrét intenzionális profil kidolgozásához, ami a tárgyalt impulzus-koncepciót érinti. Az maradt még homályban az eddigi fejtegetések során, hogy egy (akár „külső”, akár „belső”) állapot – potenciálisan esetleg tartós – érzékelése *mikor* vált ki nyelvi megnyilatkozást. A kézenfekvő pillanat erre az lehet, amikor egy ellentét feszültségét érzi meg a beszélő.

A felkiáltás esetében ez az ellentét a felkiáltásba foglalt *e* eventualitást érintő tudás megváltozásában, ellentétébe fordulásában áll, ahogyan azt a (2a) mondat ideális használati körülményeiről való intuíció sugallja.²¹ A táblázatban szereplő csillag egy J skálaérték-halmazhoz képest annak „ellentétéként” a komplementumát állítja elő: a J* halmaz tehát J-vel metszve az üres halmazt, J-vel egyesítve pedig a {-5, -4, ..., 0, ..., +4, +5} tizenegy elemű halmazt adja. Egyszerűen fogalmazva: a felkiáltás annak az információállapot-változásnak „szól”, hogy – a beszélői funkcióba helyezkedve – „megtudtam valamit”, vagyis amit „korábban nem tudtam” ($iB \downarrow \neq 5$), azt „most tudom” ($iB = 5$). Az óhajtó mondat pedig az „örökölt” vágyértéket ($iD = +5$) az észlelhető rideg valósággal ($iB \neq +5$) állítja kontrasztba.

Az iménti bekezdésben felvázolt elemzésnek tisztában vagyunk egy vitatható pontjával, amelynek kapcsán először is definiáljuk a skálaérték-komplementum "0" jelölését! Minden vessző kiterjesztést jelent két-két skálaponttal abban az irányban, amerre van a számtól. A "j" tehát a [j-2, j+4] intervallumot jelenti. Ami az értelmezést illeti, azt kívánjuk megragadni, hogy – maradva példánál – az ilyen intervallummal jellemzett feladói konvenciót akkor optimális használnia a beszélőnek, ha a tényleges információállapotában az adott világnál a j érték áll, de akkor is elfogadhatónak ítéljük meg, bár egyre csökkenő mértékben, ha az intervallum határai felé közeledünk.²²

²¹ Ugyanazt az álláspontot képviseljük tehát, amit a kurrens hazai szakirodalomban például Gyuris (2013: 164–170) fogalmaz meg a pragmatika tárgyáról és hasznáról: Keressünk a pragmatika problémáira olyan egzakt megoldásokat, amelyek a formális szemantika módszerét követik. Eközben ne tántorítson el minket el céltől a hagyományos álláspont arra nézve, hogy az adott problémák éppen a szemantika, vagy inkább a pragmatika körébe tartoznak-e. Alkalmazzunk egy olyan magasabb szinten formalizált „pragmaszemantikai” eszköztárat, ami a formális szintaktáktól eltanulja a jól és rosszul formált diskurzusok konstruálása révén történő értékelés módszerét (ahol első közelítésben a szerző magát alkalmazza grammatikai ítéleteket hozó „ideális beszélőnek”).

²² Egy olyan hipotézist tervezünk majd kísérletesen is igazolni – amelynek első lépéseiről Szeteli (2021) 4. fejezete számol be –, hogy a statisztika tudománya szerint a természetben legalapvetőbb (haranggörbét kirajzoló) normális eloszlást követik a [j-k, j+k] intervallumra jósolt elfogadhatósági függvények. Ilyen jellegű kérdésekre kell majd válaszolni a kísérleti alanyoknak: „Használád-e ezt és ezt a kifejezést, amennyiben ezt és ezt gondold?” A válaszok pedig ilyen jellegűek lesznek: „Igen, Ideálisnak ítélem meg ebben a helyzetben az adott kifejezés használatát”, „Talán, bár ezzel némileg félrevezetném a hallgatómat”, „Esetleg igen, bár inkább így mondanám:...” Az aszimmetrikus j', j'', j''' tartományokra értelemszerűen a centrumnál félbevágott haranggörbe adott felét jósoljuk. Ehelyütt jegyezzük meg még, hogy a "0" értelemszerűen a [-5, 0] intervallumot jelöli meg, mert a -6 intervallumhatár már nincs értelmezve.

A "0" jelölés tehát arról az intuíciónkról ad számot, hogy -5 és $+4$ között bármilyen érték is jellemezze a beszélő információállapotát, jogosultan használja a felkiáltó vagy óhajtó mondatformát. Ebből az következik, hogy egyetlen esetben használja jogosulatlanul: ha felkiáltás esetében az $iB\downarrow$, óhajtó mondat esetében pedig az iB világban $+5$ a háttérbeli érték. Azaz úgy mondja ki a (2a) mondatot, hogy valójában már régés-régen tudja, hogy Fanni vegetáriánus, illetve a (2b) mondatot ragyogó napsütésben sóhajtja el.²³

Térjünk hát rá a vitatható pontra, amelyet a (4) példapár kapcsán szemléltetünk. Használhatja-e a beszélő a (4a) mondatot megfosztva a (dőlten szedett) diskurzusjelölőktől, amennyiben az $iB\downarrow$ világbeli korábbi tudása Fanni vegetáriánusságáról nem 0 körül volt – amit ideális esetként jelöltünk meg –, hanem -5 volt (vagyis korábban meg volt róla győződve, hogy Fanni nem vegetáriánus), vagy $+4$ (már korábban is majdnem biztos volt benne, hogy Fanni vegetáriánus). E két speciális esetet jól jelezheti a beszélő a megadott négy diskurzusjelölő egyikével vagy másikkal (az olvasósa bizzuk annak eldöntését, hogy mikor melyiket használná). Vajon nem kötelező-e azonban a speciális esetekben valamelyik diskurzusjelölő használata, például Grice (1975) mennyiségi maximájának azon következménye értelmében, miszerint ha képesek vagyunk pontos fogalmazással több információt nyújtani a hallgatónak, akkor – ha ezt nem tesszük –, azzal arra utalunk, hogy nem is tudnánk pontosabb információt adni?

Ezen a ponton szögezzük le a tanulmány egyik bírálójának felvetésére reflektálva, hogy a $[-5,+5]$ skála alkalmazása (ráadásul az episztemikus dimenzió túl más attitűdök fokozatosságának megragadására is) csupán kiindulópont, kezdőhipotézis – viszont ez szükségszerűen így van, nem valamiféle hiányosság, hanem a tudományos kutatás szükségszerű velejárója. Rákosi (2020) akadémiai értekezésének meghatározó gondolatait idéznénk ide, a „kísérlet mint adat-típus” új szemléletére vonatkozóan. Szakítanunk kell a kísérlet mint egyedi és perdöntő esemény gondolatával, és helyette a kísérletet mint „kísérleti komplexumot” kell felfognunk. Ez a komplexum több kísérletből áll, amelyeket sok esetben más és más szerzők végeznek az előző kísérletek hibáinak figyelembevételével. A kísérletezés tehát voltaképpen egy ciklikus újraértékelési folyamat, amely befejezetlen (mert befejezhetetlen), és amelynek résztvevői (a kísérleteket megtervező szakemberek) egymással kooperálnak annak érdekében, hogy minél közelebb kerüljenek egy adott jelenség jobb megértéséhez. A $[-5,+5]$ skála tehát egy kiinduló munkahipotézis, amit hosszú tudományterületi kooperációs folyamat során lehet csak tökéletesíteni, rengeteg adat és sokféle szerzői megközelítés figyelembe vételével, ütköztetésével. A statisztikai gondolkodásban járatos olvasók számára megemlítjük, hogy már az is kérdéses, hogy a skála részhasználatát alkalmazva kategorikus, ordinális vagy intervallumos (Field 2013: 8–9) értékelést hajtunk-e végre, hiszen a számokkal való osztálycímkézés nem szükségszerűen jelenti, hogy e számok teljes algebrai „kapacitását” kihasználhatónak gondoljuk.

²³ Mint említettük a 2. szakaszban, a beszélő – tetszik vagy sem – rendelkezik a félrevezetés szabadságával, amiből adódóan előállhat például a következőkben felvázolt helyzet. Olga meghívja a barátait egy vacsorára, amire csupa húsételet készít. Nem gondol bele, hogy az egyik meghívott, Fanni elkötelezett vegetáriánus, pedig erről már évek óta tud, bár ez sem kettejük között, sem a társaságban még soha nem került szóba. Ezt kihasználva úgy próbálja menteni a kínos helyzetet, hogy folyamatosan kínálgatja Fannit a hússokkal, amit az mindenféle ürügyekkel visszautasít, mire Olga egy megfelelőnek ítélt pillanatban teátrálisan végignézi a társaságon, és felkiált, mint aki erre most döbben rá: „Gyerekek, Fanni vegetáriánus!” Ez az eset a Meibauer-féle (2005) „lying while saying the truth” típusba tartozik, amit Alberti–Vadász–Kleiber (2014: 71–73) tárgyal; lényegében az ott felvázolt megoldást alkalmaztuk.

- (4) a. Fanni *tényleg/valóban/mégis/igenis* vegetáriánus!
 b. Bárcsak Fanni *tényleg/valóban/mégis* vegetáriánus lenne!

Hasonló a helyzet a (4b) óhajtó mondatnál, amelynek háttérében az iB világbeli (+5-től különböző, és ideálisan 0 körüli) érték áll. Amennyiben ez az érték szélsőséges az elfogadhatónak mondott tartományon belül, azaz +4 (majdnem biztos benne a beszélő, hogy Fanni vegetáriánus), vagy -5 (biztos benne, hogy nem az), akkor erről tudósíthat egyik vagy másik javasolt diskurzusjelölő. A kérdés ugyanaz, mint az előbb. A lehetőség, hogy egy diskurzusjelölővel pontosabbá tegyünk a közlés („szélsőséges”) háttérét, azt vonja-e maga után, hogy ez egyben kötelező is?

Általánosabban tesszük fel a kérdést. A diskurzusjelölőknek az intenzionális-profil-rendszerben való megjelenési lehetősége (a mennyiségi maximum keresztül) jár-e olyan hatással, hogy az 1. táblázatban az ellentét elvéből adódó széles α^* tartomány helyett egy szűkebb, mondjuk '0' tartománnyal ([-2,+2]) kellene-e jellemezni a beszélői háttértudást?

Egy érdekes felismerés végül az α^* tartomány fenntartása mellett döntött. Az (5) példái valamelyik diskurzusjelölő kiválasztása mellett valójában nem jelentenek alternatívát a diskurzusjelölő nélküli mondatváltozat számára. A diskurzusjelölők ugyanis a fentiekben felvázolt „háttérpontosítást” egy kijelölt címzett emlékeztetéseképpen végzik el. Az igazi, címzett nélküli felkiáltó, illetve óhajtó mondatípusban tehát nem válhatnak kötelezővé. Amennyiben pedig a [-5,+4] tartomány felett egy haranggörbe mutatja meg, hogy mennyire ideális választás a beszélő részéről az adott felkiáltó/óhajtó mondat (diskurzusjelölő nélkül), akkor ezzel már eleve számot adtunk arról, hogy a +4 és a -5 tartományhatárokon az elfogadhatóság határát súrolják. Ez a statisztikai szemlélet bevonásának köszönhetően arról is számot ad, hogy a beszélők egy része úgy „szóródik”, hogy el is vetné a használatukat).

A folytatásban az 1. táblázatban megadott iA-érték mellett érvelünk, amelynek döntő eleme: $iA_{\neq+5}$. Kiindulópontunk Kas (2005: 143) megfigyelése, miszerint az óhajtó mondat propozicionális tartalma nem lehet olyasmi, ami fölött maximális autoritása ($iA_{=+5}$) van a beszélőnek (5b). A rendszer egésze szempontjából elegáns lenne, ha ez a felkiáltó mondatípusra is érvényes lenne – mármint hogy $iA_{\neq+5}$. Nos, az (5a) példa megerősíti ezt a nézetet a gyenge elfogadhatóságával. Ha használhatjuk egyáltalán, valami olyan furcsaságot fejez ki, hogy a beszélő maga sem érti, hogy hogyan sikerült kitakarítania a lakást. Bár eredetileg reménytelennek tűnt, addig-addig sóprögetett hol itt, hol ott, hogy végül egyszer csak kész lett a takarítás... Ezzel viszont pont kielégíti az $iA_{\neq+5}$ kritériumot: a beszélő eredendően képtelennek tartja magát a dologra, nem „uralta” a helyzetet.

- (5) a. ^{??}Kitakarítottam a lakást!
 a'. Kitakarít*hat*tam a lakást!
 a". Kísütött a nap!
 b. ^{??}Bárcsak kitakarítanám a lakást!
 b'. Bárcsak kitakarít*hat*nám a lakást!
 b". Bárcsak kitakarítottam volna a lakást!

Az elemzést az a tény is támogatja, hogy mindkét mondatípus esetében az ige *ható*-alakja kifogástalan mondatot eredményez (5a',b'), illetve a múlt idejű feltételes változat is (5a",b"). Miért? Mert a létrehozott egyvesszős mondatok már az

engedélyről szólnak, ami pedig nem a beszélő maximális autoritási hatókörébe esik; nem is beszélve a kétvesszős mondatok által kifejezett „elszalasztott lehetőségéről”, a megváltoztathatatlan múlttól.

Az eddig tárgyalt felkiáltó mondat típusról azt állítjuk a táblázatban az előjel nélküli 5 számmal, hogy a tartalma olyan, ami erős érzelmi hatást tett a beszélőre: nagy örömmel jár (iD=+5), vagy erős bánattal, szorongással, ellenérzéssel (iD=-5). Az egyszerű profileírásokat lehetővé tévő jelölés tehát: egy 0 és 5 közötti j szám előjel nélkül közölve erre a kételemű halmazra utal: {+, -j}. A táblázatban ténylegesen közölt '5 jelölés pedig ezt a halmazt jelöli ki: {-5, -4, -3, +3, +4, +5}.

A (6a) felkiáltás intuíciónk szerint akkor hangzik el jogosan (felkiáltásként), ha a beszélőt meglehetősen negatívan érinti a közölt tartalom (például mert az alany által megjelölt személyt hússal traktálja, és rádöbben, hogy figyelmetlenségének kínos következményei lesznek), vagy kifejezetten pozitívan érinti (nagyon örül, hogy egyre több embertársunk tartózkodik az állatok tömeges legyilkolásától). Eddigi megfigyeléseink szerint a kettőt nem különíti el a prozódia, tehát a felkiáltó intenzionális profilban valóban abszolút értéknek kell szerepelnie. A tartalom alapján amúgy általában egyértelművé válik az érzelmi polaritás, vagy az arckifejezés egyértelműsít.

- (6) a. Fanni vegetáriánus! = (2a)
 b. ?Valaki itt felejtett egy radírt!
 b'. *Jé*, valaki itt felejtett egy radírt!
 c. Meghalt a szomszéd bácsi!
 c'. *Jé, meghalt a szomszéd bácsi!

A szélsőséges érzelmi töltést bizonyítja a (6b) mondat furcsa volta felkiáltóként ejtve. Csak úgy legitimálható egy ilyen prozódia, ha a radír ügye mondjuk megold egy sötét büntényt (ami örvendetes), vagy szörnyű gyanút terel rá a szerelmünkre (ami torokszorító érzés). Mielőtt úgy tűnne, hogy az iB-dimenzióbeli változás szükségképpen vonja maga után az érzelmi szélsőséget, vessünk egy pillantást a (6b',c') példapárra. A *jé* diskurzusjelölővel módosított felkiáltó mondat kifejezetten ezt fejezi ki: „bagatell ügy” (6b'). Éppen ezért elfogadhatatlan az (6c'), tartalmának súlyosságából adódóan; a (6c)-ben szemléltetett másik felkiáltó profilt kell használni. Egy beszélő, ahogy azt már többször hangsúlyoztuk, megnyilvánulhat a (6c') szerint, de amikor ezt rendkívüli cinizmusként vagy szívtelenségként értékeljük, akkor pont azt mondjuk ki, hogy a tartalom illetően feladói szereppel való társítása nem szerencsés.

A magyar intenzionálisprofil-rendszer feltérképezését folytassuk a *vajon*-kérdéssel. Pragmaszemantikai kontribúciójának megragadása során a szerzők anyanyelvi intuíciónak szerencsésen megerősítették Gyuris (2013) empirikus vizsgálatait (l. még Gärtner–Gyuris 2012), amelyek e partikula „tűnődést” kifejező jellegét mutatták ki, illetve Schirm (2011) kérdőíves felmérése, amelynek az a tanulsága, hogy a partikula fő funkciója a „bizonytalanság” kifejezése, melyhez gyakran „elgondolkodás” és „kíváncsiság” társul. Másrészt a magyarázó adekvátságra való törekvés jegyében a *vajon*-kérdés rendszerbeli helyét kerestük, és a SZK 4.2–3. pontjaiban tárgyalt reláció alapján a címzett nélküli mondat típusok között találtuk

meg, óhajként (iD_{+5} ...) tudásgyarapodásra ($\dots iB\uparrow_5$), a releváns tudás hiányában (iB_{-0}).²⁴

- (7) a. Fanni *vajon* vegetáriánus?
 b. ??Fanni, vajon vegetáriánus/doktorandusz vagy?
 b'. Fanni, vajon tíz év múlva is itt fogsz dolgozni?

Ami a táblázatban közölt autoritási profilelemet illeti (iA_0 - $iB\uparrow_5$), az kijön abból, hogy tudásgyarapodásra irányuló *óhajról* van szó, azaz nincsen maximális autoritás. A (7b–b') példapár ezt a következő közvetett módon szemlélteti. Annak nincsen akadályja, hogy a hallgató átminősüljön címzetté (7b–b'), onnantól viszont az számít a jól formáltság tekintetében, hogy a kérdésre elvárható-e, hogy tud válaszolni. Akkor jól formált a mondat, ha nem (7b'). A (7b) a *doktorandusz* predikátummal éppen abban a sajátos helyzetben válhat szerencsés megnyilvánulássá, amikor valamilyen átláthatatlan jogi abszurdítás folytán a hallgató tényleg nem tud egyértelmű választ adni az amúgy triviális kérdésre.

Érdekes kérdés a 2.4. pontban felvetett Horn-elv tekintetében, hogy a major mondat típusoknak a szándékkritérium és a címzettmentalizáló kritériumok miatt egyértelműen komplexebb profilszerkezete komplexebb formai kifejeződéssel társul-e. A (8) példabokor alapján erre egyértelműen negatív a válasz – amire magyarázatot kell adnunk, amennyiben a Horn-elvet általánosságban fenntartható igazságtartalmú és módszertanilag hasznos általánosításnak tekintjük. Azt vizsgáljuk, hogy mely mondat típusok esetében mondható el, hogy semmiféle morféma nem játszik szerepet az adott típus megjelölésében – amit úgy is felfoghatunk, hogy egy hangalakot nem öltő morféma a típus jelölője. Mivel vizsgálódásunk univerzális, vagy azt tekinthetjük egy-egy típus értékelése során, hogy *minden* nyelvben igaz-e az „üresjelölés”, vagy azt, hogy *létezik-e* az adott típusra – legalább bizonyos esetekben, mint amilyen az E/2 némely nyelvekben (8c–c') – „üresjelölő” nyelv.

(8) a.	Fagy.	kijelentő
b.	Fagy?	kérdő
c.	Schlafl! / Schwimm! (német)	felszólító
c'.	Nuku! / Ui! (finn)	felszólító
	Aludj! / Ússz!	
d.	Fagy!	felkiáltó
e.	Aludnék! / Úsznék! / Bárcsak aludnátok!	óhajtó
e'.	<u>Vajon</u> alszik?	vajon-kérdés
f.	FAaAaAaGy?!	„hullámzó” kérdő

²⁴ Mint említettük a 2. szakaszban, egy intenzionális profil címzett nélkülinek feltételezése nem jelenti azt, hogy eleve kizárjuk a kommunikációból. A beszélőnek lehet hátsó szándéka e feladói profil választásával, illetve a passzív hallgatóságból valaki átminősítheti magát címzettnek, címzett profilt kreálva magának. Példa az előbbire: a beszélő azért teszi fel a (7a) kérdést a bátyja jelenlétében (akiről úgy sejti, hogy a látszathál sokkal közelebbi kapcsolatban van Fannival), hogy „kiugrassa a nyulat a bokorból” – nyilván sokatmondó, ha a bátyjáról kiderül, hogy igen jól tájékozott Fanni ügyeiben (vagy hogy úgy akar tenni, mintha nem lenne az...). Példa az utóbbira: véletlenül meghallva egy konferencia szünetében a beszélő hezitáló (7a) kérdését, valaki a társaságból, akit a beszélő nem is ismer, reagálhat így: „bocs, hogy beleszólok, de történetesen rémlik egy lublini konferenciáról, hogy ott Fanni állandóan vegetáriánus éttermetet keresett”.

Sadock–Zwicky (1985) major típusai bizonyulnak potenciálisan üresjelöltnek (8a–c') e módszerrel, a minorok közül pedig a felkiáltó (8d). Az óhajtó (8e) és a *vajon*-kérdés nem, jelenlegi tudásunk alapján legalábbis. Ugyanakkor a „hullámozó kérdés” (I. SZK (4) példáját és a kapcsolódó kommentálást) szintén nem kap a magyarban morfémászerű jelölést, pedig igen komplex a profilja azáltal, hogy *másra* kérdez rá, mint amilyen propozicionális tartalmat megjelenít.

A horni komplexitásproblémát e tanulmányban két megjegyzéssel zárjuk le. I. A „hullámozó kérdés” nyilván nem minimálkonstrukció; amit akkor tudunk így tekinteni, ha a vokális diskurzusjelölés komplexitásának mértékét valahogy meg tudjuk ragadni. II. A szándékkifejező és címzettmentalizáló profilelemekkel ugyan számszerűleg komplexebbek a major típusok, mint a minorok – ami (tévesen) nagyobb formális komplexitást jósol az előbbi csoportnak –, nyilván létezik viszont egy másik elv, ami a nyelvi megnyilatkozások elsődleges szerepét egy kommunikációs partnerkapcsolatban határozza meg. Egy ilyen elv alapján pedig a minor típusok a „jelöltek” a maguk eredendő címzett nélküliségével.

A szakaszt egy másik módszertani kérdés taglalásával zárjuk le, az (5–7) példabokrokban szereplő jól formáltsági ítéletek kapcsán (I. (5a,b), (6b,c'), (7b)): a kurrens szintaktikai szakirodalomban használt hatfokozatú értékelési skála (Broekhuis–Keizer–den Dikken 2012; Alberti–Laczkó 2017) vajon átültethető-e a klasszikus értelemben vett sikerességfeltétel-sértések mértékének kifejezésére? A 22. lábjegyzetben tárgyalt skálaproblémával rokonítható alapkérdésről van szó; a két probléma együtt úgy tekinthető, mint annak kiértékelése, hogy egy megnyilvánulás tökéletesen illeszkedik-e valamely kontextushoz (abba beleértve a beszélői és a hallgatói információállapotot is), vagy csupán részlegesen, vagy azzal inkább vagy végletesen inkompatibilis. Amennyiben a *ReALIS* jó nyomon jár azzal, hogy az intenzionális profilok révén komplex feltételrendszerként fogja fel a klasszikus „sikerességet” azokkal összemérhető struktúrának tekintve a kontextust (a releváns információállapotokkal együtt), akkor a szintaktákéhoz hasonló jól formáltsági skála használata jogos és lehetséges.

4. A három major alapmondattípus intenzionális profilja

4.1. Célorientált mentalizáció

A magyarázó adekvátság kritériumát megcélzó kutatási stratégiaként fogható fel a minor mondattípusokba berögződött konvenciók esetében annak vizsgálata, hogy a feladó mit tud (iB), mire vágyik (iD), és mire képes (iA). Ez a major mondattípusok esetében kiegészül azzal, hogy a feladó mit feltételez ugyanezen modális dimenziókban a címzettjéről (iBuB, iBuD, iBuA), azaz hogyan *mentalizálja*. Valamint kiegészül valamilyen céllal: ami egy olyan szándék, amely arra irányul, hogy a címzettben váltson ki egy bizonyos szándékot (ilul).

A felvázolt koncepciót a 2. táblázatban mint alulspecifikált intenzionális profilt formalizáltuk, *célorientált mentalizáció* néven. Szeretnénk a tényleges kommunikációban (és nemcsak a rendszerépítés folyamatában) realitást tulajdonítani ennek az információállapot-fragmentumnak. A beszélő figyelme egy *e* eventualitásra irányul, amelynek iB-beli potenciális értékskáláját éppen felosztja a három major mondattípus. A –5 annak a beszélőnek kínál feladói profilt, aki (*e* ilyetén állásának hatására)

változtatni akar a világon, ehhez segítségül hívva a hallgatót egy felszólító mondat. Az $iB=+5$ helyzet a beszélő együttműködési szándékát ébresztheti fel: az információ nagy érték, egy kijelentéssel eljuttatható a hallgatóhoz.²⁵ Az $iB\in"0"$ alaphelyzetet pedig úgy foghatjuk fel, hogy a beszélő nincsen az előző két cselekvési helyzetben, célja tehát az lehet, hogy eljusson oda, ami egy eldöntendő kérdés feladói profiljának felöltésével kezdeményezhető.

Célorientált mentalizáció	Kijelentő	Felszólító	Eldöntendő kérdő
	Alap	Alap	Alap
e-re: iB	$iB=+5_{\alpha}$	$iB=-5_{\nu}$	$iB\in"0"$
$iBuB\in"+5$	$iBuB\in"0"$	$iBuB=""+5\bullet\gamma$	$iBuBiB\in"+5\bullet+5\bullet"0"$
e'-re, ... $\bullet W$, $r\in R\subseteq\{i,u,o\}$,	$W=uB\uparrow$	Default: $e'=\text{res}_e$	$W=iB\uparrow$
$(\sum iBrD \cdot iBrD) / (5 \cdot R) \in"+5$	$iBrDuB\uparrow=5_{\beta}$	e'-re: $iBrD$	$iBrDiB\uparrow=\beta$
$iBuA\in"+5\bullet"+5$	$iBuAuB\uparrow=\beta$	e'-re: $iBuA$	$iBuAiB\uparrow=\beta$ döntő elem: $iBuB=\xi\in\beta$
e"-re: $iIuI\uparrow\in"+5\bullet+5$	$iIuI\uparrow uB\uparrow=\alpha$	e"=e-re: $iIuI\uparrow$	$iIuI\uparrow iB\uparrow=\xi$
$iAiIuI\uparrow\in"+5$	$iAiIuI\uparrow uB\uparrow=\alpha$	e"=e-re: $iAiIuI\uparrow$	$iAiIuI\uparrow iB\uparrow=\xi$
	legitimál: $iE=\alpha$		

2. táblázat

A három fő mondatípus intenzionális profilja²⁶

A célorientált mentalizáció profiljában a következő lépés már a címzettet is érinti. Az első kérdés az, hogy a hallgató milyen tudás mellett alkalmas a címzetti szerepre, természetesen az e eventualitás vonatkozásában.

Mivel diskurzusjelölővel nem módosított major mondatípusok háttérét próbáljuk feltárni, a címzetti szereptől a feladóiéval vagy megegyező, vagy azzal éppen ellentétes tudást várhatunk (speciálisabb összefüggést már jelölni kellene). A felszólító fogja az előbbi módon specifikálni e háttérét: a beszélő ezáltal összefogásra szólíthat fel a világ szerinte közösen negatívnak gondolt állapotának módosítása végett. A kijelentő mondatípusnak viszont az adja meg az értelmét, hogy a hallgató tudatlan: $iBuB\neq+5$. A kérdőnek pedig az, hogy a hallgató a nem tudatlan: $iBuB=5$,

²⁵ Persze az $iB=-5$ alaphelyzet is bemenete lehet információátadásnak: a beszélő ahhoz a (kívánatos) e eventualitáshoz képest, miszerint Janka volt ma iskolában, kijelentheti, hogy „Janka ma nem volt iskolában”. Ugyanígy az $iB=+5$ kiindulópontból is – például „Janka lóg az iskolából!” – megfogalmazható felszólítás: „Janka ne lógjon az iskolából!” A 2. táblázat formulái az e kiindulópont megválasztásán múlnak, de triviális módon átkonvertálhatóak ellentétes kiindulópont esetére.

²⁶ Akkor húzzuk alá egy $w_1w_2\dots w_K \in \xi_1\bullet\dots\bullet \xi_N$ címkeszelvény-értékelésben az egyenlőséggel jobb oldalán szereplő értékvektorhoz tartozó címkeszelvényeket, ha azok nem a $w_{K-N+1}\dots w_K$ címkeszelvény-suffixumot alkotják. Szemléltetés: az $iBuB\in"+5\bullet"0"$ címkeszelvény-értékelés így írható fel szelvényenként: $iBuB\in"+5$ (a feladó tudásáról vagy vélekedéséről van szó) és $iBuB\in"0"$ (e vélekedés az, hogy a címzettnek nincs biztos tudása az adott pozícióra vonatkozóan).

ami ugye azt jelenti, hogy a feladói profilban az e igazságértékéről biztos információval bíró címzett szerepel (akár $+5$, akár -5 ez a biztos információ). Az $iBuB$ világ címkéjében az iB komponens révén ragadjuk meg a mentalizációt, amiről a táblázatban olyan általános modellt fogalmazunk meg, miszerint értéke az $iBuD$ és az $iBuA$ világok esetében is a " $+5$ eloszlás (egy haranggörbe bal fele) szerint határozódik meg. Azaz akkor van a beszélő ideális helyzetben, ha a hallgató különféle attitűdjeiről biztos tudása van ($+5$), legrosszabb esetben pedig legalább vetődjön fel a beszélőben lehetőségként (ezt jelenti a $+1$), hogy az adott X attitűd olyan, mint ami az $iBuX$ profilérték gyanánt az adott intenzionális profilban szerepel. Ez a mentalizációfelfogás nagyon megengedő és uniform – azt az eddigi kutatási tapasztalatainkat fejezi ki, hogy semmi nem mutat az uB , uD és uA modális dimenziók eltérő szintű beszélői monitorozására.

A beszélő tehát figyelmét egy e eventualitásra összpontosítja, és felméri, hogy ő maga és a hallgatója mit tud e igazságértékéről. A következő kérdés, hogy mi az a vágy vagy érdeke, ami beszédaktusra ragadtatja. Általánosságban csak annyit állítunk, hogy egy e -hez képest meghatározandó e' eventualitásra irányul ez a vágy (az iD és $iBuD$ világokban tehát az e' -t kell értékelni), ami – mármint az e' – ideális esetben maximálisan ($+5$), legrosszabb esetben pedig „esetlegesen talán” ($+1$) hatalmában áll a hallgatónak ($iBuAe''+5$). Felszólítás esetén az e' lényegében megegyezik az e -vel, csak az igazságértékén kell fordítani. Mivel pedig a kijelentés és a kérdés az e -ről való tudás valamilyen irányú átadásáról szól, az $uB\uparrow$, illetve az $iB\uparrow$ kimeneti információállapotok segítségével definiálható az e' az e eventualitásból kiindulva. Ha például az e eventualitás az az állapot, hogy Fanni vegetáriánus, akkor az e' az az esemény, hogy [a megfelelő beszédrésztvevő megtudja, hogy Fanni vegetáriánus].

Még nem mondtuk ki, hogy a major mondattípusok mely beszédrésztvevő érdekét hivatottak szolgálni. Azt a hipotézist kívánjuk kimondani és a továbbiakban igazolni, hogy a diskurzusjelölőtlén alapeset az, hogy ez nem dől el, hanem a beszélő valamiféle összerdeket érvényesíthet a major intenzionális profilok választásával. A táblázatban a szummás képlet ad ennek formális megfogalmazást, de a szükséges magyarázó kommentárokat az egyes major mondattípusokra szánt alponatokban (4.2., 4.3., 4.4.) adjuk meg.

Ha óvatosan meg akarunk maradni a teljes általánosság mellett, akkor a feladói szándékot egy (nyilván szintén e -hez képest meghatározandó) e'' eventualitás címzett segítséggel való elérésében fogalmazhatjuk meg ($iIu\uparrow$). A felszólítás esetében nyilván az e igazságértékének az átállítása lesz a végső szándék, míg a kijelentés és az eldöntendő kérdés esetében e igazságértékét valamelyik beszédrésztvevő kimeneti információállapotában kell átállítani. Ennek pontos módja azonban még tartogat specifikálni valót a következő alegységekre.

Általánosságban azt lehet még kimondani, hogy a beszélő akkor dönthet egy intenzionális profil feladói szerepének felvétele mellett, ha (befolyásolási) szándéka ($iIu\uparrow$) ideális esetben semmilyen jogosultsági követelménynek nem mond ellent ($iAiIu\uparrow=+5$), vagy legalább lát érvet a beszélő e jogosultság fennállása mellett ($iAiIu\uparrow=+1$).

Összefoglalva, a 4.1. pontban egy olyan proto-profil mellett érveltünk, ami mentális előkészítéseként szolgálhat valamely diskurzusjelölő nélküli major mondattípus

alkalmazásának. A beszélő e profil választásával már egy konkrét e eventualitásra összpontosít, arról gondolkodik, és amire jut, annak megvalósítását egy már kiszemelt és mentalizált címmel kísérli meg elképzelni. E folyamat vagy megszakad/lezárul a gondolatkísérleti szinten, vagy valamely major mondatátípus intenzionális profiljává specifikálódva egy beszédaktus performálásába torkolhat.

4.2. A felszólító profil

Egy jelölés magyarázatának megadásával kell kezdenünk ezt a pontot, ami szorosan összefügg azzal, hogy a magyarázó adekvátság minél magasabb szintjén kíséreljük meg megragadni az anyanyelvi intuíciónkból összeáll(íthat)ó mentális rendszert.

Az egyes számérték félkövér szedéséről van szó. Azokat a számokat jelöljük meg így, amelyekről azzal a hipotézissel élünk, hogy a rendszer adott pontján határozódnak meg, a rendszer más pontjain pedig egy azonossági követelmény révén jelennek meg – ott tehát már nem alkalmazunk félkövér betűtípust –, vagy más elemi kalkulációs követelmény határozza meg, hogy hozzájuk képest ott milyen érték jelenik meg. Némi egyszerűsítéssel fogalmazva, a nyelvvelajátító gyermek feladata a rendszer félkövér betűtípussal megjelölt elemeinek a megjegyzésében áll, az intenzionális profilok további elemei ezekből adódnak. Algebrából kölcsönzött elnevezéssel utalhatunk rájuk *generátorként*.

A felszólítás generátora a célorientált mentalizáció proto-profiljához képest a feladói tudás -5 -ös értéke a felszólításban szereplő propozíciós tartalomhoz képest. A (9a) felszólításnak például nincs értelme, ha Fanni vegetáriánus. Arra, hogy a beszélő rosszul választott feladói szerepet ebben a helyzetben, a kioktató hallgatói reakció utal mind a (9a'), mind a (9a'') esetben. A (9a') esetben a hallgató elhiszi a beszélőről, hogy $iB=-5$, de mivel ez tévedés (hogy Fanni *nem* vegetáriánus), a felszólításba foglalt világmódosító szándék ellehetetlenül. A (9a'') esetben a hallgató megkérdőjelezi az $iB=-5$ kiindulópontot („te nem is ezt gondolod valójában”) – ami ezek szerint azzal indul, hogy felismeri ezt a profilelemet.

- (9)
- a. Fanni, légy vegetáriánus!
  - a'. Ennyire ismersz?! Már egy éve az vagyok.
  - a''. Na ne tégy úgy, mintha nem tudnád, hogy már egy éve az vagyok! És mit sem segít a hajhullásom megállításában...
  - b. A lányunk legyen vegetáriánus!
  - b'. Ennyire ismered őt?! Már egy éve az.
  - b''. Azt hittem, hogy már egy ideje az.

A -5 -ös generátorértékről eredendően azt a hipotézist fogalmazzuk meg, hogy identikusan öröklődik. A hallgatói reakció a (9b) beszélői megnyilvánulásra nemcsak akkor „hibaüzenet”, ha az $iB=-5$ kiindulópont tévedés a hallgatói tudás alapján (9b'), hanem akkor is, ha az $iBuB=-5$ tévedés, vagyis rosszul mérte fel a beszélő a hallgatót, amikor ráosztotta a „te is ugyebár tudod, hogy az e nem áll fenn” profilelemet.²⁷

²⁷ Megjegyzendő, hogy a (9b'') hallgatói reakció nem feltétlenül téríti el végleg a beszélgetést a (9b)-ben kijelölt eredeti céljától. Miután jelezte a hallgató, hogy az $iBuB$ profilelemnél ő nem felel meg az ideális címmel elvártaknak, átállíthatja az információállapotát a felismert elvárás szerint, és folytathatja így a beszélgetést: „De ha még nem vegetáriánus, akkor szerintem is legyen az, mert a húsmentes étkezés valóban több ismerősömnél megállította a kóros hajhullást.”

A 2. táblázatban az iBuB profilelem kapcsán a mentális rendszerünk építési elveire vonatkozó hipotézisnek – miszerint egy generátorérték csak olyan egyszerű műveletekkel határozhatja meg egy másik világban a skálaértékeket, mint az azonos vagy ellentétes értékek képzése – felvetjük egy alternatíváját. Eszerint az azonos vagy ellentétes skálaintervallumhoz képest annál szűkebb vagy bővebb intervallum is konvencionálizálódhat a nyelvben, a vesszőkkel jelölt intervallumkiterjesztés egy vesszőnyivel való módosítása révén. A tárgyalt esetben ez az iBuB ϵ -5' kritériumot jelentené (a szigorúbb iBuB ϵ -5 helyett). Próbáljunk dönteni a következő példa alapján!

- (10) a. Mi állíthatná meg az új kollégánknál a hajhullást?
 b. Legyen vegetáriánus! Az az apósomnál is segített.
 c. Na ja, gondolom, eddig nem volt vegetáriánus... Miért is lett volna az?

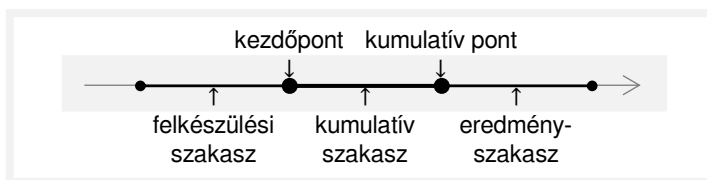
A dilemma az, hogy aki a (10a)-ban közölt felvetésére meghallgatja a (10b)-beli választ, az feltétlenül viszontválaszol-e a (10c)-ben megadotthoz hasonló módon, amennyiben semmiféle elképzelése nem volt eddig arról, hogy az új kolléga vegetáriánus-e, vagy sem, de általánosságban azt gondolja az emberekről, hogy nem azok; ami mondjuk számszerűen az iBuB=-3 értékeléssel írható le. Vagy nem kezd el „akadékoskodni” a (10c)-hez hasonló megjegyzéssel, azt gondolva, hogy eleve valószínűnek tartotta, hogy az új kolléga nem vegetáriánus.

Úgy ítéljük meg, hogy a dilemma nem dönthető el, és a legszerencsésebb az a megközelítés, ami még erről is számot ad. Adott anyanyelvi beszélő mentális rendszere diktálhatja a szigorúbb γ '=-5 értékelést, de ha nem akadékoskodó természetű, akkor a fent felvázolt esetben a (10c) reakció helyett levonhatja magában a következtetést, hogy az új kolléga nem vegetáriánus. Ebből pedig a hallgatója levonhatja a következtetést, hogy a beszélő rendszere valójában az iBuB ϵ -5' profil-meghatározást tartalmazza, és ezt el is tanulhatja tőle, tulajdonképpen tévesen. Egymás mellett élhetnek egy-egy „vesszőben” különböző rendszerek.

Térjünk most át a vágyak és az ezek mögött meghúzódó érdekek dimenziójára! A redundancia elkerülése végett Alberti et al. (2019a) (3) példabokrát és annak kommentálását ajánljuk ehelyütt az olvasó figyelmébe. A példabokor azt a megfigyelést szemlélteti, miszerint egy „Menj haza!” felszólítás a feladó érdeke mellett vagy helyett a címzett és/vagy harmadik fél érdekét is szolgálhatja. A 2. táblázatban közölt szummás képlet ezt a nagyfokú nyelvi szabadságot ragadja meg; ami a hallgatónak azt a feladatot tulajdonítja, hogy egy megnyilatkozás esetében tárja fel a beszélő szerint érdekeltek körét és hozzávetőleges súlyát e körön belül.

A 4.1. pontban utaltunk arra, hogy az az e eventualitás, aminek adott esetben a negatív igazságértéke elindítja a célorientált mentalizációt, nem feltétlenül egyezik meg azzal az e' eventualitással, amire a megtárgyalt összérdek irányul. A problémát azzal a megtörtént esettel világítjuk meg, amelynek ismertetését azzal kell kezdenünk, hogy az egyszeri apa a fürdetés során a fürdővizben ülve játszadozó hároméves gyermeknek kiadja az utasítást, a szappanozásra készülve: „Állj fel!” Mire a gyerek feláll, majd huncut képet vágva egy pillanat múlva visszaül a vízbe. A gyerek – és ezzel tisztában is van – teljesítette is a kérést, meg nem is. A turpisság ott van, hogy az apa vágya nem az, hogy a gyerek végrehajtsa egy felállási eseményt, hanem hogy egy hosszabb ideig maradjon állva. A REALIS-ben használt

eseményszerkezeti modellünkben ezt úgy lehet megfogalmazni, hogy az adott esetben az apai vágy az *eredményszakaszra* irányult, miközben – különösen az igekötő miatt – maga a felszólítás a kumulatív szakaszra referált (a felfelé irányuló mozgás a kumulatív szakaszban zajlik):

2. ábra

A teljes eseményszerkezet egy modellje
(Kamp–Genabith–Reyle 2011; Farkas–Ohnmacht 2012)

A (11a) példát arra hozzuk, hogy az egyik lehetséges értelmezés szerint – „folytass egészséges sporttevékenységet!” – maga a *kumulatív* szakasz is lehet a vágy tárgya; miközben persze ugyanez a felszólítás irányulhat az eredményszakaszra is: „érd el, hogy ott légy a túlparton!” Esetleg a beszélő vágya pusztán annyi is lehet, hogy a hallgató távozzon a társaságából, átlépve az eseményszerkezet *kezdőpontján*. Mindez arra utal, hogy a felszólítás során megidézett e eventualitás komplex eseményszerkezete – olyan részeseeményekkel, amelyek maguk is a saját jogukon eventualitások – tipikusan olyan profilértelmezéshez vezet, amelyben elkülönül a B-és a D-dimenzióban, illetve akár az I-dimenzióban értékelendő eventualitás.

- (11) a. Úszd át a tavat!
 b. Adja be magának naponta kétszer ezt az injekciót! $R=\{u,i,o\}$?
 b'. Ede tegnap megdőszült. *A pap* harsányan beszélt. (vö. Kálmán 1990)

Lauernek (2015) a (11b)-hez hasonló példái arra figyelmeztetnek, hogy az eseményszerkezeti rész-egész-viszonyrendszerben egymáshoz képest elérhető eventualitásokon túl akár „forgatókönyvekben” összekapcsolódó eventualitások is társulhatnak egy specifikált felszólító intenzionális profilban. Az orvossal tárgyaló páciens ugyanis, mint hallgató, a címzetti szerep felvétele során problémába ütközhet a vágyformula számszerű eredményére vonatkozó pozitívítási követelmény kapcsán: a „legyen eleme a +5 skálaintervallumnak” pozitív értéket követel meg, és mi több, a +5 értéket preferálja. Miközben az injekció beadása a betegnek fájdalmas, közvetlen utóhatása is gyakran kellemetlen, és mindennek az orvos sem örülhet, az élethossziglani tudáshálózatunknak nyilvánvalóan részét képező erkölcsi szabályok alapján.

A betegnek tehát a D-profilelem alapján el kellene utasítania a címzetti szerep felvételét, így tiltakozva: „Ugyan kinek jó ez az injekció?!” Ehelyett azonban elkezdti azt az *e'* eventualitást keresni (bízva az orvos kommunikációs racionalitásában), amelyre nézve az episztemikusan súlyozott átlagérdek pozitív, sőt egyenesen +5. És a „Meggyógyulok” eventualitásban meg is találhatja ezt az *e'*-t. A *REALIS* keretében ez a keresés nem parttalan, hanem jól definiálható algoritmusra épül. A betűszóban a negyedik elem a *lifelong* 'élethossziglani' szó rövidítése, ami arra utal,

hogy az emberi elme reprezentációját úgy képzeljük el, mint egy eventualitások közötti súlyozott éllel rendelkező gráfot. Mivel az injekció és a gyógyulás gyakran társul egymással a kommunikáció során, nagy súlyú él köti össze a megfelelő absztrakt eventualitásokat, és megfelelő specifikációs műveletek révén az adott társalgásbeli beteg eljuthat oda, hogy az orvossal, sőt még az injekció gyártójával is közös érdekük az ő gyógyulása. Ez ugyanaz a mechanizmus, mint amelynek a révén a (11b') második mondatának feldolgozása során rájövünk, hogy a korábban nem említett pap az első mondatban említett esküvő celebrálója lehet, senki más.

Az intenzionális profilok rendszerének általános működtetési elveihez tartozik a következő *bridging*-elv: „ha adott *e*-re nem teljesül egy profilelem formájában megfogalmazott kritérium, keress a hálózatban az élsúlyok alapján minél közelebbinek tekinthető *e*'t, amelyre teljesül!” A címzetti szerep felvétele során tehát a hallgatónak nemcsak vágyakra vonatkozó skálaértékeket kell ellenőriznie, és nemcsak (az „érdekeltek” *R* halmazát alkotó) humán szereplőket kell azonosítania („kinek az érdeke?”), de eventuális szereplőket is: „mi a felismert helyzet, milyen vágy fogalmazódik meg, mi a közvetlen szándék?”

A diskurzusjelölők egyik szerepe az eredendően sok tekintetben alulspecifikált major intenzionális profilokba belépve a specifikálás. Megfigyelhető, hogy a felszólításban az igező első szótagjának megnyújtásával – amit vokális diskurzusjelölőként fogunk fel – azt lehet érzékeltetni, hogy a címzett érdekét szolgálja az eventualitás megvalósítása, legalábbis a beszélő szerint (12a). Bizonyos mondatzáró szótagok megnyújtásával viszont a feladói érdek fejeződik ki (12b). E vokális diskurzusjelölők intenzionális profiljának és formális jegyeinek precízebb leírása nem célja e tanulmánynak, de profilspecifikáló szerepük bemutatása annyiban is releváns, hogy a nélkülük alkotott mondatok specifikálatlanabb voltára felhívják a figyelmet.

- (12) a. Meeenj haza! Mit bánom én! $R=\{u\}$
 b. Menj hazaaa! Léci-léci! $R=\{i\}$

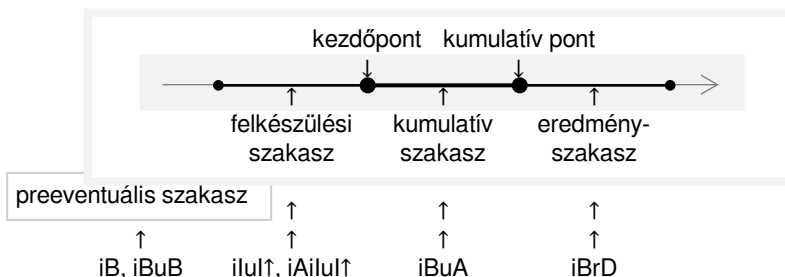
A 2. táblázat megfelelő oszlopára visszatérve, fordítsuk most figyelmünket a címzetti autoritás (iBuA), illetve a feladói autoritás (iAilul1) profilelemére. A redundancia elkerülése végett mindenekelőtt SZK 4.1. pontjának az elolvasására kérjük az olvasót. Ehelyütt egy példabokrot nyújtunk a témakörben:

- (13) [Nő férjének az összcsaládi nyaralóban elromlott tévéről: (13a,b)]
 a. Javítsd meg a tévét!
 a'. Ezekkel a mai tévékkel már nem tudok mit kezdeni.
 a". Öt hete nem főztél nekem egy normális ebédet, úgyhogy te csak ne parancsolgass itt!
 b. Javíttassa már meg a bátyád a tévét az apósával!
 b'. Hááát ööö, a bátyám és az apósa között mostanában nem felhőtlen a viszony.

A (13a) felszólításra érkező elutasító válaszreakciók a címzetti autoritáskritérium (13a') létét igazolják (a hallgató inkompetenciáját közli), illetve a feladói autoritáskritériumét (13a") (a hallgató megkérdőjelezi a beszélő jogát arra, hogy utasítást adjon neki). Teljes általánosságban az autoritás láncolatszerűen működik, ahol a megnyilatozáshoz kapcsolódó intenzionális profilban nyilván a két beszédpartner

viszonyát hivatkozhatjuk meg mint döntő láncszemet. A (13b) példa szemléltet hosszabb hatásláncolatot: én → te → bátyád → após → tévé. A hallgató inkompetenciájának oka a láncolat őt nem is tartalmazó láncszemében is kereshető (13b'), hiszen a láncolat minden pontján érvényes autoritásnak kell fennállnia.

A 2. ábrán bemutatott eseményszerkezeti modell alapján a beszélői szándék *ilul↑* világát a felkészülési szakasszal hozhatjuk kapcsolatba, a 2. táblázatban szereplő *e*” eventualitás az eme szakaszba való hallgatói belépéssel azonosítható. Az intenzionális profil és az eseményszerkezet általános kapcsolatáról az a hipotézisünk, hogy a feladói szándék (*ilul↑*) annyi és nem több lehet, mint hogy a címzett belépjen az *e* felkészülési szakaszába – ama közösnek gondolt felismerés alapján (*iB*, *iBuB*), miszerint az *e* megvalósulása még a felkészülési szakaszt is megelőző preeventuális szakaszban van –, ezután a címzetti autoritáson múlik, hogy az *e* kumulatív szakasza sikeresen lezajlik-e (*iBuA*), miközben a figyelembe vett összérdek tipikusan az eredményszakaszra irányul (*iBrD*). A 3. ábra szemlélteti *e* tipikus viszonyrendszerét:

3. ábra

Az eseményszerkezet és az intenzionális profil alapvető kapcsolata

Legyen a 4.1. utolsó illusztrációjaképpen a beszélő egy összejövétel házigazdája, aki összefutva az egyik vendégével azt észleli, hogy az még semmi jelét nem mutatja a hazamenésnek (*iB*), egy hazamenési eseményszerkezethez viszonyítva preeventuális szakaszban van. Úgy gondolja, hogy az illetőnek érdekében állna otthon lenni, vagyis a hazamenés eredményszakaszában tartózkodni (*iBuD*). Elhangzik hát a „Menj haza!” felszólítás, amit megalapoz az, hogy a hallgató nyilvánvalóan tisztában van azzal, hogy nincsen éppen otthon (*iBuB*), és képes a kumulatív szakasz végrehajtására (*iBuA*). Mindkét beszélői számításba csúszhat persze hiba, amit a (felettebb illuminált) hallgató a(z *e*-re irányuló eredeti) címzetti szerep visszautasításával jelezhet, például így: „Méeéé, nem otthon vagyok?!” (*iBuB*), vagy így: „Nem látod, mennyire részeg vagyok?! Az első sarokig nem jutnék el!” Amennyiben a hallgató felveszi a címzetti szerepet, elfogadja a feladói szándékot, miszerint lépjen be a hazamenés felkészülési szakaszába (*ilul↑*). Még az is apró kommunikációs hibának tekinthető, ha már abban van; amit a hallgató így jelezhet: „Már indulófémben voltam!” Az *iAilul↑* világról nem tettünk még említést; *e* világ vonatkozásában az a kérdés, hogy egy házigazda mondhat-e egyáltalán olyasmit a vendégének, hogy „Menj haza!” A dolog udvariatlan, csekély tehát a beszélő társadalmi jogosultsága; amit némileg megnövel az, ha az adott felszólítással nyilvánvalóan a hallgató érdekét szolgálja.

4.3. A kijelentő profil

Egy *e* információ biztos birtokában – amin értsük most az $iB=+5$ állapotot – mit akarhat valaki egy hallgatóval való kommunikációs együttműködéstől? Nyilván valaminek a megváltoztatását. Ez lehet a külvilág megváltoztatása – amivel a felszólításhoz jutnánk vissza a „ne álljon fenn az *e* eventualitás!” változatban. Vagy lehet a hallgatói elme megváltoztatása, aminek kézenfekvő módja a hallgatói információállapot gazdagítása azzal, hogy *e* igaz.

Az utóbbinak annyi az előfeltétele – hogy valóban legyen változás –, hogy $uB\neq+5$; pontosabban a beszélő annyira vállalhat felelősséget, hogy ő így gondolja: $iBuB\leq+5\bullet"0$ ". Amennyiben a beszélő úgy gondolja, hogy a hallgató is tisztában van az *e* igaz voltával, azt jelezni kell valamilyen diskurzusjelölővel a megfelelő feladói profil elérése érdekében (14a). Legitimálhatja-e azonban bármi is, hogy olyat közöljünk valakivel, amit maga is tud?! Igen, például az, ha a közös tudást azért vezetjük be az aktuális diskurzusba, hogy arra építsünk egy javaslatot, ahogy ezt a (14a–a') példapár szemlélteti.

- (14) a. Fanni *ugye(bár)/tehát* vegetáriánus.
 a'. Vendéglük hát meg a Víg-a-Vegában!
 b. Fanni *igenis/mégis* vegetáriánus.
 b'. Történetesen tudom, hogy szent meggyőződésed az ellentéte, de...

A 2. táblázatban felvetjük annak lehetőségét, hogy a diskurzusjelölő nélküli kijelentő alapprofil abban az esetben sem szerencsés használni, ha $iBuB=-5$, vagyis a hallgatóról azt lehet gondolni, hogy biztosra veszi azt, hogy *e* nem áll fenn. A (14b) bemutat két diskurzusjelölőt, amelyek explicitté teszik, hogy a beszélő tudatában van a hallgató markáns ellenvéleményének. Ezeket viszont igazából akkor szerencsés használni, ha a hallgató tudja a beszélőről, hogy az tisztában van a negatív állásponttal (például mert korábban ez volt a közös meggyőződésük). Egyébként a (14b')-ben közölt explicit helyzetfeltárás alakíthat ki kifogástalan feladói profilt.

Ugyanahhoz a mentális rendszerünk egészét érintő kérdéshez jutottunk el, mint a (10c) kapcsán a 4.2. pontban. A lehető legegyszerűbb ez a rendszer (csak azonoság és ellentét mentén öröklődnek a generátorértékek), vagy „fellazul” a vesszős skálaértékintervallumoknál? A kijelentés esetében a „fellazulást” az okozhatja, hogy a diskurzusjelölők gazdag kínálata (ld. pl. (14b)) a grice-i mennyiségi maxima hatásmechanismusát indíthatja be: amennyiben bizonyos helyzeteket explicitté lehet tenni megfelelő diskurzusjelölőkkel, akkor alkalmazásuk hiánya azt jelentheti, hogy nem áll fenn az adott helyzet. Ahogy korábban jeleztük, jelenleg azzal a hipotézissel szimpatizálunk, hogy a mentális profilrendszer „dialektális” változatokban létezik a nyelvben.

Milyen vágy vagy érdek mozgathatja a kijelentő intenzionális profilt választó beszélőt? A (15) példasor azt hivatott igazolni, hogy érdemes ezúttal is a célorientált mentalizáció proto-profiljából kiindulni, már ami a beszédrésztvevők számbavételét illeti, csak arra a specifikus célra kell alkalmazni, hogy a hallgató információt kapjon ($iBrDuB1$). A (15a) azt a helyzetet szemlélteti, amelyben a beszélő saját érdekében világosítja fel a környezetét vegetáriánus elkötelezettségéről a kijelentő feladói profil választásával, hogy a későbbiekben elkerüljön olyan (beszéd)helyzeteket, amelyekben az őszinte megnyilvánulás (például egy disznótorra való meghívás

visszautasítása) udvariatlanságnak minősülhet. A (15a') viszont egy Fanninak udvarolni készülő hallgató érdekét szolgálhatja.

(15)	a.	Vegetáriánus vagyok.	R={i}
	a'.	Fanni vegetáriánus. Csak hogy tudd, ha étterembe akarod invitálni...	R={u}
	b.	Aranka, ma játszik a Liverpool.	R=?
	b'.	Utálok a focit!	R={u}
	b".	Jó, hogy mondd, majd szólok az uramnak.	R={o}

A (15b) kijelentés fejtörést okozhat a címzettnek kijelölt Aranka számára, amennyiben hidegen hagyja őt a foci. Hiszen ez esetben aligha az ő érdeke, hogy értesüljön a Liverpool meccséről, és a beszélő érdekeltsége sem világos. A (15b') annak formája lehet, ahogy Aranka visszautasítja a címzetti szerep felvételét. A (15b") pedig azt az alternatívát szemlélteti, ahogy a 4.2.-ben felvázolt (névmások kapcsán ismeretes) keresési eljárással eljut Aranka ahhoz a megoldáshoz, hogy egy harmadik személy érdeke lehet az információátadás: nyugtázza, hogy a feladói D-profilelemet megfelelőképpen tudta specifikálni.

Megközelítésünk egyik legkomolyabb eredmények tartjuk azt, hogy a kijelentői profilban megjelenő érdeket és szándékot a 2. táblázatban bemutatott finom különbségtétellel tudjuk modellezni. A hallgatói információállapot-változás szempontjából vehető érdek a külvilág pontos megismerése, azaz „derüljön ki az igazság az e eventualitásra vonatkozóan!” A $\beta=5$ értékadás – tömör jelölésrendszerünk szerint – azt jelenti, hogy a címzetti információállapotba az e eventualitás +5 vagy -5 igazságértékkel veendő be: $iBrDuB+=5$. A feladói szándék viszont a feladónál meglévő $\alpha=+5$ -ös igazságérték átadására irányulhat, nem másra: $ilul+uB+=+5$. Az autoritások is eszerint oszlanak meg a feladó és a címzett között: $iAilul+uB+=+5$ – a feladónak jogában áll átadni a tudását –, illetve $iBuAuB+=5$ – a címzettnek joga van megtudni az igazságot. Az utóbbi kritérium megsértése lehet az, ha valaki olyan információhoz jut, ami titkosítva van az elől a kör elől, amelybe ő tartozik. Az előbbi kritérium megsértésére pedig azt a példát hozzuk, ha egy orvos a telefonban mond el a betegének valami olyat a betegségére vonatkozóan, amit csak biztonságosabb csatornán keresztül szabad elmondani (maga az információ tehát „jár” a betegnek).

Nyitott kérdésként vetjük fel, hogy a feladói jogosultságnak részét képezi-e az átadott információ tökéletes megbízhatósága. Garantálja-e ezt az $iB=+5$ értékelés? A (16a,b,c,d) párbeszéd kapcsán – amelyben a (16a,c), illetve a (16b,d) hangzik el ugyanattól a személytől – ezt gondolhatjuk át.

(16)	a.	Edének van jogosítványa.
	a'.	Edének <i>szerintem</i> van jogosítványa.
	b.	Miből gondolod?
	c.	Ő maga mondta.
	d.	És láttad is a jogosít a saját szemeddel? Én nem bízom Edében.

Aki a (16a) esetében beszélőként olyan feladói profilt választ, amit nem gyengít diszkurzusjelölővel (vö. (16a')), az biztos tudást deklarál ($iB=+5$). Ennek azonban lehet olyan forrása, ami csak a beszélő szemében jelent teljes garanciát, a hallgatóéban nem. A hallgató elvárhat a beszélőtől érzékszervi tapasztalatot is, amit az $iE=+5$ értékelés fejez ki. Az érzékszervi tapasztalat bekerülése a kijelentés intenzionális

profiljának a leírásába kerekébbé tenné a rendszert, mert egyes diskurzusjelölők éppen ezt a modális dimenziót szabályozzák. A *szertint(em)* episztemikus–inferenciális diskurzusjelölő például (Kugler 2012; Szeteli 2017), amint azt a (16a) is szemlélteti, az érzékszervi tapasztalat hiányát deklarálja ($iE=0$).²⁸

Térjünk vissza egy szóra a szándék-profilelemre! Korábbi publikációinkban nem az *ilul* világot neveztük meg érintettként, hanem az *ilu* világot. Ugye a különbség abban áll, hogy a beszélő szándékot akar-e ébreszteni a hallgatónban egy információegység befogadására, vagy közvetlenül az információ „becsempészése” a célja. Jelenleg az előbbi megoldás mellett tesszük le a garast, elsősorban azért, mert így a címzetti szerepet egységesen aktívnak tekinthetjük a major mondat típusban. Ebben a felfogásban a hallgató a címzetti szerep elfogadásával mintegy a felkészülési szakaszába lép az *e* (+5 igazságértékkel való) befogadásának, aztán eldönti, hogy – figyelembe véve egyéb várakozásait – végigmegy-e az információ-elfogadás kumulatív szakaszán, eljutva abba az eredményszakaszba, hogy a magáénak tekinti az adott információt. A konstrukciószerű (17b) válaszreakció megerősíti ezt a felfogást azzal, hogy expliciten utal az *ul* világbeli szándékre (azt állítva arról, hogy nincsen meg, a beszélői elvárás ellenére). A kérdéskört SZK 4.3. pontjában még tágabb perspektívába helyezzük.

- (17) a. Fanni vegetáriánus.
b. Nem akarom elhinni!

4.4. Az eldöntendő kérdés alaptípusának intenzionális profilja

Mint a 3. szakaszban leszögeztük, a (diskurzusjelölővel nem módosított) alap-eldöntendőkérdéstípus nem más, mint felszólítás a beszélő részéről információ-állapotának módosítására (Searle 1969: 69). Köszönhetően annak, hogy a *reALIS* formális rendszer, az eldöntendő kérdés profilja innentől kezdve kiszámítható, és megkapjuk a 2. táblázatban bemutatott kritériumegyüttest (l. SZK 4.3.). Mivel Alberti et al. (2019a) kifejezetten a kérdő mondatról szól (ezen belül is l. 3.2.), a redundancia elkerülése végett ehelyütt csupán rövid informális szemléltetését adjuk a 2. táblázatban közölt profilnak, a „Fanni vegán?” kérdő mondatra alkalmazva, behelyezkedve a feladói szerepbe:

[Nem *tudom*, hogy Fanni vegán-e.] [Úgy vélem, hogy te *tudod*.] [Úgy vélem, *érdeke* valaki(k)nek, hogy megtudjam.] [Meglátásom szerint *képes* vagy biztos tudást közölni az ügyben...] [...tekintettel arra, hogy biztos *tudásod* van a kérdésben.] [*Szándékom*, hogy *részánd* magad a felvilágosításomra.] [*Jogom* van téged erre rávenni.]

5. Három „gyengítő” diskurzusjelölő intenzionális profilja

A szakasz betekintést nyújt abba, hogy a diskurzusjelölők hogyan gazdagítják a mondat típusok intenzionális profiljai által megalapozott mentális rendszert.

²⁸ Megítélésünk szerint olyan köztes szintű tapasztalatot, mint amit mondjuk az $iE=4$ kritérium ír le, a *mintha* diskurzusjelölő fejez ki: pl. „Mintha lenne Edének jogosítványja”.

A kijelentő mondatípushoz járuló *valószínűleg* (18a), a felszólításhoz járuló *szerintem* (18b) és az eldöntendő kérdést árnyaló *ugye* (18c) intenzionálisprofil-módosító hatásának felvázolásán végezzük el a szemléltetést (3. táblázat). A legtöbb diskurzusjelölő több mondatípushoz is hajlamos társulni, egymással kapcsolatba hozható pragmaszemantikai kontribúciókkal; e poliszém hálózatok feltárása kiemelt fontossággal bír mentális profilrendszerünk feltárásának folyamatában (Fischer 2006: 13–14), de e tanulmány kereteit szétfeszítené.

- (87) a. Fanni *valószínűleg* vegetáriánus.
 b. *Szerintem* Fanni legyen vegetáriánus!
 c. Fanni *ugye* vegetáriánus?

Célorientált mentalizáció	Kijelentő	Felszólító	Kérdő
	<i>valószínűleg</i>	<i>szerintem</i>	<i>ugye</i>
e-re: iB	$iB = \alpha' \epsilon' + 4$	$iB = -5_{\gamma}$	$iB = \eta \epsilon' + 4$
$iBuB\epsilon'' + 5$	$iBuB \leq \alpha'$	$iBuB\epsilon'' + 5 \bullet \gamma$	$iBuBiB\epsilon'' + 5 \bullet + 5 \bullet \eta$
e'-re, ...•W, $r \in R \subseteq \{i, u, o\}$,	$W = uB\uparrow$	Default: $e' = res_e$	$W = iB\uparrow$
$(\sum iBrD \cdot iBrD) / (5 \cdot R) \epsilon'' + 5$	$iBrDuB\uparrow = 5_{\beta}$	e'-re: iBrD	$iBrDiB\uparrow = \beta$
$iBuA\epsilon'' + 5 \bullet + 5$	$iBuAuB\uparrow = \beta$	e'-re: iBuA	$iBuAiB\uparrow \epsilon' + 5 \bullet \beta$ döntő elem: $iBuB = \xi \epsilon \beta$
e"-re: $iIuI\uparrow \epsilon'' + 5 \bullet + 5$	$iIuI\uparrow uB\uparrow = \alpha'$	e-re: $iIuI\uparrow \epsilon' + 4_{\chi}$	$iIuI\uparrow iB\uparrow \epsilon' + 5 \bullet \xi$
$iAiIuI\uparrow \epsilon'' + 5$	$iAiIuI\uparrow uB\uparrow = \alpha'$	e-re: $iAiIuI\uparrow = \chi$	$iAiIuI\uparrow iB\uparrow \epsilon' + 5 \bullet \xi$

3. táblázat

Három diskurzusjelölő hozzájárulása major intenzionális profilokhoz

A táblázat azon sorainak kommentálására szorítkozunk, amelyek eltérnek a gazdaprofil megfelelő sorától a beiktatott diskurzusjelölő hatására.

A *valószínűleg* hatására a jelöletlen kijelentéssel maximális tudást mutató feladó helyett egy *e* igaz voltát biztosan semmiképpen nem tudó ($iB \neq 5$), de azt több-kevesebb elfogultsággal képviselő feladó mutatkozik meg ($iB > 0$). Mivel a *valószínűleg* erősebb esélyt deklarál, mint a *talán* vagy a még gyengébb *esetleg*, a '+4' eloszlást javasoljuk a jellemzésére. Az adott iB -érték (α') mint generátorérték ugyanúgy örökölődik az I-kritériumra és az $iAiIuI\uparrow$ világ értékelésére, mint a kijelentés profiljában: a feladó szándéka és lehetősége tudásának az adott szinten való átadása. Milyen érdeket látni ebben? Az irracionálisnak tűnik, hogy akad olyan hallgató, aki az *e* igazságértékéről eleve csak bizonytalan ítéletet vár el, ezért a megfelelő profilkritériumban a gazdaprofilbeli értékelést javasoljuk: $iBrDuB\uparrow = 5$. Mit nyer bárki is ehhez képest az α' bizonyosságú információval? Azt állítjuk, hogy valamivel több bizonyosságot nyer, mint amennyivel azidáig rendelkezett (legalábbis a feladó szerint), ha az fennáll, hogy $iBuB \leq iB$ (NB: a jelöletlen kijelentés profiljában is igaz, hogy $iBuB < iB$). Még egyenlőség esetén is nyer annyit a hallgató, hogy megtudja, más is lát annyi esélyt az *e* igaz voltára, mint ő. Ha 3–4 ember függetlenül egymástól független érvek alapján úgy gondolja, hogy *e* valószínűleg fennáll (pl. Fanni

vegetáriánus), akkor érdemes elkezdni úgy cselekedni, mintha *e* garantáltan fennállna (pl. a Vig-a-Vegában rendezni a meglepetéspartiját).

Áttérve a *szerintem*-felszólításra, a B-dimenzióban a jelöletlen felszólítással megegyezően „közös negatív tudás” szükségeltetik (pl. az, hogy Fanni jelenleg nem vegetáriánus), és az érdek-dimenzióban sem érzünk eltérést a jelöletlen felszólítástól; a *szerintem* nem annak szól, hogy feltétlenül a saját érdekét helyezi előtérbe a beszélő, hiszen például a (18b) elhangozhat mint Fanni érdekét szolgáló tanács ($R=\{o\}$). A *szerintem* szerepét abban látjuk, hogy kevésbé eltökélt a felszólítás: $i\ul\uparrow\epsilon'+4$; ezzel a profillal a beszélő elfogadja, hogy nincs autoritása *visszaütasíthatatlan* parancsot adni: $i\ul\ul\uparrow\epsilon'+4$. Az autoritás értékskálázása amúgy még jövőbeli kutatásra szorul.

Az *ugye*-kérdéssel azt jelzi a beszélő, hogy nem teljesen „tudatlan” (azaz elfogulatlan) a szóban forgó *e* eventualitás igazságértéke tekintetében, hanem majdnem biztos abban, hogy az *e* igaz: $iB\epsilon'+4$. A (18c) át is fogalmazható úgy, hogy ezt a majdnem biztos tudást egy kijelentésbe belefoglaljuk, ld. (19a). A (19b)-re adható (19b') címzettprofil-visszaütasító megnyilvánulás a hallgató részéről azt sugallja, hogy az *ugye*-kérdés a jelöletlen eldöntendő kérdéshez hasonlóan azon alapul, hogy a feladó *e*-re vonatkozó tudásszintjét a címzett nem fogja meglepődéssel fogadni, azaz $iBuBiB=iB$. Nem felvilágosítást vár az *ugye*-kérdés feltevője, hanem megerősítést – és ez az ideális hallgató számára is előre sejthető (persze ha nem ilyen a hallgató egy adott esetben, attól még válaszolhat „rendesen”, miután akkomodálta az információállapotát ahhoz, hogy a kérdező elfogult).

- (19) a. *Valószínűsítem*, hogy Fanni vegetáriánus. *Ugye valóban az?*
 b. Fanni *ugye* vegetáriánus?
 b'. Miért tartod ezt valószínűnek?!

Az *ugye*-kérdéssel tehát felvilágosítás helyett megerősítést kér az ezt a feladói profilt választó beszélő. Mivel eleve magas szintű tudást jelez, úgy ítéljük meg, hogy a jelöletlen kérdésprofilban szereplőknél magasabb szintűek a szándék- és autoritás-kritériumai; ezt az által kívánjuk formálisan megragadni, hogy három helyen "+5 eloszlás helyett '+5 eloszlást javasolunk a profilleírásban. Az új eloszlás-definiáló vesszőket a táblázatban generátorértékeként jelöltük meg (sötét háttérrel), hiszen nem egyszerű örökléssel adódnak a mentális profilrendszerben.

6. A címzett is színre lép

Mint többször láttuk, a beszélő által kiválasztott intenzionális profilban (ha az címzetti szereppel rendelkező profil) arra nézve is vannak kritériumok, hogy a (tipikusan megszólítással és/vagy szemkontaktussal) címzettnek kiválasztott hallgató alkalmas-e erre a címzetti szerepre. Illetve látjuk majd, hogy a hallgató „aktivizálhatja” is magát, opcionális profilelemek akkomodálása (információállapotában való létrehozása) révén.

Árnyalva és kiegészítve a SZK 4.1. pontjában a perlokúciós hatásról írottakat, azt állítjuk, hogy négyféleképpen állnak elő címzetti profilemek – és mind a négy eljárás formálisan meghatározható az eddig felépített rendszerben, és valamennyi intenzionális profilra alkalmazható.

Nevezük az első módozatot *címzetti megfelelésnek*. Arról a kézenfekvő eljárásról van szó, hogy tekintjük a kiszemelt intenzionális profil azon iB prefixumszelvényű világait – azaz $iB \bullet W$ címkefelépítésű világait –, amelyek címkéjében szerepel az u , majd a W feletti eloszlást kirójuk a hallgatóra mint kritériumot. Vagyis arról a kézenfekvő dologról van szó, hogy azt tekintjük, hogy ahogyan a feladói szerep szerint a címzett mentalizációja elő van írva, az ténylegesen teljesül-e a hallgatóra.

Az előző szakaszban tárgyalt *ugye*-kérdés intenzionális profilja fogja ebben a szakaszban végig a példáinkat szolgáltatni, és egy anya és kamasz lánya közötti párbeszéd szemlélteti majd a formulákat, amit a külföldön konferenciázó anya indít el mobiltelefonon a (20a)-ban bemutatott *ugye*-kérdéssel. A címzettnek kiválasztott hallgatójáról annyit kell tudni, hogy – az anyjának tett ígéret ellenére – anyja távollétét kihasználva elutazott egy fiúval egy nem éppen jóhírű több napos fesztiválra.

- (20) a. Esztikém, ugye otthon vagy?
 b. $iBuB=5 \rightarrow iBuB=5 \rightarrow uB \in 5$ (konkrétan $uB=-5$)
 b'. $iBuBiB \in '+4 \rightarrow iBuBiB \in '+4 \rightarrow uBiB \in '+4$
 b". $iBuDiB \uparrow = ? \rightarrow uDiB \uparrow = -5 \bullet 5$
 c. $i u \uparrow i B \uparrow = \beta' \in 5 \rightarrow i u \uparrow i B \uparrow = \beta' \rightarrow u \uparrow i B \uparrow = \beta' \rightarrow u \uparrow i B \uparrow = \beta' (= -5)$
 d. $iB \in '+4 \rightarrow uB \uparrow iB(1) \in '+4$
 e. $iB \in '+4 \rightarrow uB \uparrow i \uparrow uB \uparrow iB(1) \in '+4$ (közben $uB \uparrow iB \uparrow = -5$)

A (20b–b") sorokban az *ugye*-kérdés profiljának három olyan elemét tekintjük, amelyekben „szó esik” a potenciális címzetről, és lépésről lépésre végigkövetjük az iB címkeprefixumok törlését.

A (20b) azt mutatja, ahogyan abból a profilelemből, hogy „a feladó biztos benne vagy valószínűsíti, hogy a címzett ismeri a választ a feltett kérdésre”, eljutunk az ideális hallgatóra vonatkozó azon profilelemig, miszerint ő tényleg „ismeri a választ a feltett kérdésre”. A kérdés jellegéből adódóan – regényes, horrorisztikus vagy fantasztikus helyzetektől eltekintve – triviálisan teljesül tetszőleges hallgatóra, hogy alkalmas a címzetti szerepre, hiszen azt tudnia kell mindenkinek, hogy otthon van-e éppen, vagy sem. Eszti (bár ő ennek nem örül) e kritérium alapján alkalmas a címzetti szerepre, hiszen pontosan tudja, hogy nincs otthon.

A (20b')-ben azt a kritériumot vesszük górcső alá, miszerint a címzettel szemben az az elvárás, hogy ne lepődjön meg az *ugye*-kérdésen. Ne lepődjön meg azon, hogy a beszélő egyfelől nem ismeri az e igazságértékét, másfelől viszont erős elfogultsággal valószínűsíti annak igaz voltát. Nos, Eszti e kritériumnak is nyilvánvalóan megfelel – és ezt az anyja joggal feltételezheti is –, hiszen ígéretet tett arra, hogy alapvetően otthon lesz, de az nyilván nem zárható ki, hogy leugrik vásárolni, vagy átugrik egy barátinjához.

A (20b") sorban a súlyozott átlagérdeket vesszük szemügyre. Önmagában az $iBuDiB \uparrow$ világra vonatkozóan nincsen kritérium, csak a beszélő által figyelembe vett R szereplőhalmazbeli emberek összességére. Amennyiben a konkrét példában az anyja az R halmazt úgy határozta meg, hogy $R=\{i\}$, akkor Eszti címzetti alkalmasságát ez a profilelem nem is érinti. Amennyiben az anyja abban reménykedik, hogy a lánya büszke lesz, hogy igent mondhat a kérdésre ($R=\{i, u\}$, és $iBuDiB \uparrow = +4 \bullet +5 \bullet 5$), akkor bizony hiba van a számításában (hiszen $uDiB = -5 \bullet 5$, Eszti a legkevesbé sem vágyik anyja tájékoztatására), és ezzel kalkulációink arra az eredményre

vezettek, hogy Eszti mégsem alkalmas a címzetti szerepre. Bár ezt az alternatívát (miszerint gyanakvó anya esetén Eszti jó címzett, naiv anya esetén nem) az olvasó első látásra a rendszer előnytelen vonásának ítélné, szerintünk egyáltalán nem az, hanem finom figyelembe vétele a legapróbb tényezőknek is.

A hallgató címzetti profiljának felépítésében a második módozat egyetlen profilelemet érint: a szándék-kritériumot. A *centrális szándék megvalósulása* – így nevezhetjük meg, kiszámításának módja pedig azon alapul, hogy töröljük a szándék-profilelem világcímkejéből az il prefixumot. Ami az *ugye*-kérdés esetében marad (20c): a kérdés hatására a címzettben felébred a szándék, hogy a feladó információállapotát felfrissítse az ő fejében meglévő, *e*-re vonatkozó igazságértékkel.

Eszti válaszütra került. Ha őszintén elmondja, hogy nincs otthon, akkor ezzel felvette a címzetti szerepet, és elindul az az eseményszerkezeti láncreakció, amelyben az *ul*↑ törlésével a címzetti szándék (mint felkészülési szakasz) helyett az eredményállapothoz jutunk: az anya megtudja, hogy lánya nincs otthon. Ha hazudik a lány, akkor nem vette fel a címzetti szerepet, de ezt a kérdező (legalábbis közvetlenül) nem veheti észre.

A címzetti megfelelés és a centrális szándék megvalósulása kötelező elemei a címzetti profilnak. További két stratégiával opcionálisan vonhat le következtetéseket a hallgató (és akkommodálhatja azokat a kimeneti információállapotában).

Az egyik stratégiát így nevezhetjük: *profilelem-tudatosítás*. Mivel az intenzionális profilok konvencionálisak, a hallgatónak lehetősége van úgy felfogni a beszélő által megmutatott profilt, mint a beszélő feltárulkozását, információállapota bizonyos elemeinek nyilvánossá tételét. Bármely profilelem tudatosítható, és ennek formális vetülete: az *uB*↑ prefixumot hozzáilleszteni az adott profilelemhez (megőrizve annak eloszlását). Az *uB*↑ értékét – amennyiben a hallgató őszintén felvette a címzetti szerepet – +5-nek kellene vennünk. Bizalmatlanabb hallgatói hozzáállásként definiálhatunk óvatos profilelem-tudatosítást oly módon, hogy a szokásos mentalizációs eloszlást (" +5) rendeljük az *uB*↑ világhoz.

Vegyük észre, hogy az első két akkommodációs eljárással ellentétben a profilelem-tudatosítás a címzettel eredendően nem rendelkező intenzionális profilok esetében is alkalmazható (l. 3. szakaszt, illetve SZK 4.2. pontját). Aki ilyet hall, az átminősítheti magát címzettnek, és mazsolázva a tudatosítható profilelemek között, címzetti profilt építhet magának, ami alapján reagálhat a beszélő – eredetileg reflexív – megnyilvánulására. Persze erre akár számíthat is a beszélő, és például szemkontaktussal kiválasztva egy hallgatóját címzettnek, tulajdonképpen kommunikációra használhatja az eredendően reflexív intenzionális profilemeket.

A (20d) a beszélői tudás profilelemének tudatosítását szemlélteti. Eszti ennek révén ilyen gondolathoz juthat el: „anyám majdnem biztos abban, hogy otthon vagyok, tehát bízik az adott szavamban; egészen biztos persze nem lehet benne, hogy ebben a pillanatban is otthon vagyok (ami még nem feltétlenül gyanakvásból adódik)”.

A negyedik akkommodációs stratégia a *gyanakvás*. Bármely feladói profilelemet opcionálisan elláthatunk – a formalizmus nyelvén fogalmazva – egy *uB*↑*il*↑*uB*↑ háromemeletes címkeprefixummal. A forma is mutatja, tulajdonképpen a profilelem-tudatosítás továbbfejlesztéséről van szó: a hallgató a profilelem közvetlen tudatosítása helyett azt tudatosítja, hogy a beszélőnek lehet olyan szándéka, hogy az adott

profílelemet elhítheti vele. Az uB↑ komponensekre épülő eloszlásokról nem kívánjuk ehelyütt kimondani a végső szót.

A (20e) sorban azt a lehetőséget vázoljuk fel, miszerint Eszti elkezd gyanakodni, hogy az anyja nagy aggodalmában előbb hazajött a konferenciáról, már otthon ül azon tanakodva, hogy hol lehet a lánya, de közben azt akarja vele elhíthetni, hogy nincs otthon és bízik az adott szóban.

Vegyük észre, hogy a kommunikáció során használatos „lehetséges lehetséges világaink” száma az ebben a szakaszban bemutatott eljárások révén a megelőző szakaszig bezárólag ismertetettekhez képest szinte megháromszorozódott, szigorúan kompozicionális eljárásokkal.

7. Összegzés

E tanulmány szerepét egy olyan triádon belül világíthatjuk meg, amelynek másik két tagja a következő két „pécsi” tanulmány: Alberti et al. (2019a) és Szeteli–Kárpáti (2021). Ami közös bennük: a pragmatikai alapkérdésekre dinamikus szemantikai bázisra épülő formális elméletben, és azon belül annak reprezentacionalista irányzatában, és még azon is belül annak egyidejűleg diskurzus- és elmereprezentációs ágában keresik a választ, jelesen a *ReALIS* nevű rendszerben.

Bár a három tanulmány (elfogadható mértékű átfedések árán) önmagában is olvasható, a szerzőgárda hatékony munkamegosztásra törekedett. Alberti et al. (2019a) a magyar formális szemantikai kutatások egy jelentős vonulatába ágyazta mondanivalóját a kérdések pragmaszemantikájáról. Szeteli–Kárpáti (2021) annak bemutatására törekedett, hogy a klasszikus pragmatikai (elsődlegesen austini–searle-i) gondolatvilág hogyan integrálható a montagoviánus formális irányzatba, amennyiben az nyitott a „kognitív” kiterjesztésre. Jelen tanulmány a *ReALIS* reprezentacionalista gyökereinek felvázolását (1. szakasz) és a kurrens dinamikus-pragmatikai célrendszer feltérképezését (2. szakasz) követően azt az adósságot kívánta törleszteni, hogy a kérdő mondat típus pragmaszemantikai jellemzéséhez hasonló alaposságú leírást kapjon a felkiáltó és az óhajtó (3. szakasz), valamint a felszólító és a kijelentő mondat is (4. szakasz). Az SZK feladata volt, hogy sokoldalú elemzésnek vesse alá azt a kérdést, hogy a hagyományosan számon tartott öt alapvető mondat típus – a *vajon*-kérdéssel kiegészülve – milyen formális, illetve funkcionális rendszert alkot az emberi kommunikációban; a jelen tanulmány 3–4. szakasza e mondat típusok pragmaszemantikai jellemzésének finom részleteivel kívánt szolgálni. E „finom részletek” végső soron az emberi kommunikációs tevékenység mentális megalapozását jelentő elméleti lehetségesvilág-struktúra feltérképezéséhez járulnak hozzá. Az 5. szakaszban azt szemléltettük, hogy a diskurzusjelölők hogyan vonnak be újabb világokat e mentális térbe. A 6. szakaszban pedig (az addigi feladói perspektíva helyett) a címzetti perspektívából vettük szemügyre a hallgatói perlokúciós műveletek révén tovább gyarapodó „lehetséges lehetséges világainkat”.

Hivatkozások

- Alberti, Gábor 2000. Lifelong discourse representation structures. *Gothenburg Papers in Computational Linguistics* 00–5:13–20.
- Alberti, Gábor 2008. *Situations and Individuals* by Paul D. Elbourne, review article. *Acta Linguistica Hungarica* 55/3–4:427–453. doi:10.1556/aling.55.2008.3-4.14.
- Alberti Gábor 2011. *ŕeALIS. Interpretálók a világban, világok az interpretálóban*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Alberti, Gábor 2012. Where are possible worlds? II. Pegs, DRs, worldlets and reification. In Alberti Gábor – Farkas Judit – Kleiber Judit (szerk.) *Vonzásban és változásban*. Pécs: PTE Nyelvtudományi Doktori Iskola. 308–323.
- Alberti Gábor – Dóla Mónika – Kárpáti Eszter – Kleiber Judit – Szeteli Anna – Viszket Anita 2019a. Kérdéses világaink. *Jelentés és Nyelvhasználat* 6/2:11–35. doi:10.14232/JENY.2019.2.3.
- Alberti, Gábor – Mónika Dóla – Eszter Kárpáti – Judit Kleiber – Anna Szeteli – Anita Viszket 2019b. Towards a cognitively viable linguistic representation. *Argumentum* 15:62–80.
- Alberti, Gábor – Mónika Dóla – Judit Kleiber 2014. Mood and modality in Hungarian: Discourse Representation Theory meets Cognitive Linguistics. *Argumentum* 10:172–191.
- Alberti, Gábor – Judit Kleiber 2012. Where are possible worlds? (Arguments for ŕeALIS). *Acta Linguistica Hungarica* 59/1–2:3–26. doi:10.1556/ALing.59.2012.1-2.1.
- Alberti, Gábor – Judit Kleiber 2014. ŕeALIS: Discourse representation with a radically new ontology. In Ludmila Veselovská – Markéta Janebová (szerk.) *Complex Visibles Out There. Proceedings of the Olomouc Linguistics Colloquium 2014: Language Use and Linguistic Structure*. (Olomouc Modern Language Monographs 4) Olomouc: Palacký University. 513–528.
- Alberti Gábor – Kleiber Judit – Kárpáti Eszter 2017. Reális (ŕeALIS) kép a másik elméről. In Márton Miklós – Molnár Gábor – Tózsér János (szerk.) *Más elmék*. Budapest: L'Harmattan Kiadó. 237–268.
- Alberti, Gábor – Judit Kleiber – Zsuzsanna Schnell – Veronika Szabó 2016. Intensional profiles and different kinds of human minds. „Case studies” about Hungarian imperative-like sentence types. *LingBaW (Linguistics Beyond and Within)* 2:6–26.
- Alberti, Gábor – Tibor Laczkó (szerk.) 2017. *Syntax of Hungarian. Nouns and Noun Phrases*. Vol. 2 Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Alberti, Gábor – László Nóthig 2015. ŕeALIS2.1: The implementation of generalized intensional truth valuation and expositive speech acts in on-going discourse. *International Journal on Advances in Intelligent Systems* 8/1–2:85–106.
- Alberti Gábor – Szeteli Anna 2018. ŕeALIS: a mi kölcsönös és élethossziglani tudásunk. *Iskolakultúra* 28/5–6:3–14. doi:10.17543/ISKKULT.2018.5-6.3.
- Austin, John Langshaw 1975 [1962]. *How To Do Things With Words*. Oxford: Oxford University Press.
- Barwise, Jon – John Perry 1983. *Situations and Attitudes*. Cambridge: The MIT Press.

- Beaver, David Ian 1997. Presupposition. In Johan van Benthem – Alice ter Meulen (szerk.) *Handbook of Logic and Language*. Amsterdam: North-Holland. 939–1008. doi:10.1016/B978-044481714-3/50022-9.
- Broekhuis, Hans – Evelin Keizer – Marcel den Dikken 2012. *Syntax of Dutch – Nouns and Noun Phrases*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Ciardelli, Ivano – Jeroen Groenendijk – Floris Roelofsen 2013. Inquisitive semantics: A new notion of meaning. *Language and Linguistics Compass* 7/9:459–476. doi:10.1111/lnc3.12037.
- Dowty, David R. – Robert E. Wall – Stanley Peters 1981. *Introduction to Montague Semantics*. (Studies in Linguistics and Philosophy 11) Dordrecht: Reidel.
- Elbourne, Paul D. 2005. *Situations and Individuals*. (Current Studies in Linguistics) Cambridge: The MIT Press.
- Farkas, Judit – Magdolna Ohnmacht 2012. Aspect and eventuality structure in a representational dynamic semantics. In Alberti Gábor – Farkas Judit – Kleiber Judit (szerk.) *Vonzásban és változásban*. Pécs: PTE Nyelvtudományi Doktori Iskola. 353–379.
- Farkas, Donka F. – Floris Roelofsen 2017. Division of labor in the interpretation of declaratives and interrogatives. *Journal of Semantics* 34/2:237–289. doi:10.1093/jos/ffw012.
- Field, Andy P. 2013. *Discovering Statistics Using IBM SPSS Statistics. And Sex and Drugs and Rock 'n' roll*. 4th edition. Los Angeles: Sage.
- Fischer, Kerstin 2006. Towards an understanding of the spectrum of approaches to discourse particles: Introduction to the volume. In Kerstin Fischer (szerk.) *Approaches to Discourse Particles*. Amsterdam: Elsevier. 1–20. doi:10.1163/9780080461588_002.
- Gärtner, Hans-Martin – Beáta Gyuris 2012. Pragmatic markers in Hungarian: Some introductory remarks. *Acta Linguistica Hungarica* 59/4:387–426. doi:10.1556/ALing.59.2012.4.1.
- Givón, Talmy 1982. Evidentiality and epistemic space. *Studies in Language* 6/1:23–49. doi:10.1075/sl.6.1.03giv.
- Grice, H. Paul 1975. Logic and conversation. In Peter Cole – Jerry L. Morgan (szerk.) *Syntax and Semantics Vol. 3. Speech Acts*. New York: Academic Press. 41–58.
- Groenendijk, Jeroen – Martin Stokhof 1991. Dynamic predicate logic. *Linguistics and Philosophy* 14/1:39–100. doi:10.1007/BF00628304.
- Gunlogson, Christine 2008. A question of commitment. *Belgian Journal of Linguistics* 22:101–136. doi:10.1075/bjl.22.06gun.
- Gyuris Beáta 2013. Megjegyzések a pragmatika tárgyáról és hasznáról. *Magyar Nyelv* 109/2:162–170.
- Horn, Laurence R. 1984. Towards a new taxonomy of pragmatic inference: Q-based and R-based implicatures. In Deborah Schiffrin (szerk.) *Meaning, Form, and Use in Context: Linguistic Applications*. Washington: Georgetown University Press. 11–42.
- Kálmán, László 1990. Deferred information: The semantics of commitment. In László Kálmán – László Pólos (szerk.) *Papers from the Second Symposium on Logic and Language*. Budapest: Akadémiai Kiadó. 125–157.

- Kamp, Hans 1981. A theory of truth and semantic representation. In Jeroen A. G. Groenendijk – Theo M. V. Janssen – Martin B. J. Stokhof (szerk.) *Formal Methods in the Study of Language*. Amsterdam: Mathematisch Centrum. 277–322.
- Kamp, Hans – Josef van Genabith – Uwe Reyle 2011. Discourse representation theory. In Dov M. Gabbay – Franz Guenther (szerk.) *Handbook of Philosophical Logic: Volume 15*. 2. kiad. Berlin: Springer. 125–394.
- Kas Bence 2005. Az óhajtó mondatok kategóriája. *Nyelvtudományi Közlemények* 102:136–174.
- Kleiber, Judit 2018. Similar intentions with different underlying wishes: Intensional profiles of imperatives in Hungarian. *Jezikoslovlje* 19/3:365–391.
- Kugler Nóra 2012. *Az evidencialitás jelölői a magyarban, különös tekintettel az inferenciális evidenciatípusra*. Budapest: ELTE.
- Lauer, Sven 2013. *Towards a Dynamic Pragmatics*. PhD disszertáció. Stanford: Stanford University.
- Leiss, Judit 2014. Modes of modality in an Un-Cartesian framework. In Sibilla Cantarini – Werner Abraham – Elisabeth Leiss (szerk.) *Certainty-uncertainty – and the Attitudinal Space in Between*. (Studies in Language Companion Series 165) Amsterdam: John Benjamins Publishing Company. 47–62. doi:10.1075/slcs.165.03lei.
- Maier, Emar 2009. Presupposing acquaintance: A unified semantics for *de dicto*, *de re* and *de se* belief reports. *Linguistics and Philosophy* 32/5:429–474. doi:10.1007/s10988-010-9065-2.
- Maier, Emar 2016. Attitudes and mental files in Discourse Representation Theory. *Review of Philosophy and Psychology* 7/2:473–490. doi:10.1007/s13164-015-0296-6.
- Nóthig László – Szeteli Anna 2018. Nagyfelbontású pragmaszemantikai igazságértékelés egy játékprogramban. In Vincze Veronika (szerk.) *MSZNY 2018. XIV. Magyar Számítógépes Nyelvészeti Konferencia*. Szeged: Szegedi Tudományegyetem, Informatikai Intézet. 456–465.
- Oishi, Etsuko 2014. Discursive functions of evidentials and epistemic modals. In Sibilla Cantarini – Werner Abraham – Elisabeth Leiss (szerk.) *Certainty-uncertainty – and the Attitudinal Space in Between*. (Studies in Language Companion Series 165) Amsterdam: John Benjamins Publishing Company. 239–262. doi:10.1075/slcs.165.14ois.
- Oishi, Etsuko 2016. Austin's speech acts and Mey's pragmemes. In Keith Allan – Alessandro Capone – Istvan Kecskes (szerk.) *Pragmemes and Theories of Language Use*. (Perspectives in Pragmatics, Philosophy & Psychology) Berlin: Springer. 335–350. doi:10.1007/978-3-319-43491-9_18.
- Partee, Barbara H. – Alice Ter Meulen – Robert E. Wall 1990. *Mathematical Methods in Linguistics*. (Studies in Linguistics and Philosophy 30) Dordrecht: Kluwer Academic Publishers.
- Pollard, Carl 2007. Hyperintensions. Előadás. 19th European Summer School in Logic, Language and Information. Trinity College, Dublin. <https://tinyurl.com/jeny-pollard-2007>.

- Rákosi Csilla 2020. *Foundational Quandaries in Cognitive Linguistics: Uncertainty, Inconsistency, and the Evaluation of Theories*. Akadémiai doktori értekezés. MTA-DE-SZTE Elméleti Nyelvészeti Kutatócsoport.
- Roberts, Craig 1997. Anaphora in intensional contexts. In Shalom Lappin (szerk.) *The Handbook of Contemporary Semantic Theory*. Oxford: Blackwell. 215–246.
- Sadock, Jerrold – Arnold Zwicky 1985. Speech act distinctions in syntax. In Timothy Shopen (szerk.) *Language Typology and Syntactic Description*. Cambridge: Cambridge University Press. 155–196.
- Schirm Anita 2011. *A diskurzusjelölők funkciói: a hát, az -e és a vajon elemek története és jelenkori szinkrón státusa alapján*. Doktori értekezés. Szeged: Szegedi Tudományegyetem. <https://tinyurl.com/jeny-schirm-2011>.
- Schult, Carolyn A. 2002. Children's understanding of the distinction between intentions and desires. *Child Development* 73/6:1727–1747.
- Searle, John R. 1969. *Speech Acts: An Essay in the Philosophy of Language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Searle, John R. 1976. A classification of illocutionary acts. *Language in Society* 5/1:1–23.
- Seligman, Jerry – Lawrence S. Moss 1997. Situation theory. In Johan van Benthem – Alice ter Meulen (szerk.) *Handbook of Logic and Language*. London: Elsevier. 239–309.
- Stalnaker, Robert 2002. Common ground. *Linguistics and Philosophy* 25/5:701–721. doi:10.1023/A:1020867916902.
- Szeteli Anna 2017. *Szerint(em)*. A kifejezés funkcióinak vizsgálata formális interpretációs rendszerben. In Böhm Gábor – Czeferner Dóra – Fedeles Tamás (szerk.) *Szemelvények 4. Válogatás a PTE BTK XXXIII. Országos Tudományos Diákköri Konferencián (2017) I–III. helyezést elért hallgatóinak pályaműveiből*. Pécs: PPKE BTK. 88–107.
- Szeteli Anna 2021. *Az inferencialitás és a közvetlen tapasztalat – Beszélői „visszaélések” a szerintem kifejezés tükrében*. OTDK dolgozat.
- Szeteli, Anna – Mónika Dóla – Gábor Alberti 2019. Pragmasemantic analysis of the Hungarian inferential-evidential expression *szerint*. *Studies in Polish Linguistics* Special Issue 1:207–225. doi:10.4467/23005920SPL.19.013.10993.
- Szeteli Anna – Gocsál Ákos – Alberti Gábor 2019. *Szemafor hát! Jelentés és Nyelvhasználat* 6/1:33–63. doi:10.14232/jeny.2019.1.2.
- Szeteli Anna – Kárpáti Eszter 2021. *Parancsolsz? Mondattípus, illokúciós aktus, perlokúciós hatás*. Kézirat. PTE Nyelvtudományi Tanszék. <https://tinyurl.com/jeny-szeteli-karpati-2019>.
- Tulving, Endel 2005. Episodic memory and auto-noesis: Uniquely human? In Herbert S. Terrace – Janet Metcalfe (szerk.) *The Missing Link in Cognition: Origins of Self-reflective Consciousness*. Oxford: Oxford University Press. 3–56. doi:10.1093/acprof:oso/9780195161564.003.0001.
- Wimmer, Heinz – Josef Perner 1983. Beliefs about beliefs: Representation and constraining function of wrong beliefs in young children's understanding of deception. *Cognition* 13/1:103–128. doi:10.1016/0010-0277(83)90004-5.

A szerzőkről

Alberti Gábor (DSc) egyetemi tanár a Pécsi Tudományegyetemen, ahol a ReALIS Elméleti, Számítógépes és Kognitív Nyelvészeti Kutatócsoportot vezeti, amelynek valamennyi szerzőtárs a tagja. *Dóla Mónika* (PhD) és *Viszket Anita* (PhD) egyetemi adjunktusok, *Kárpáti Eszter* (dr. habil.) és *Kleiber Judit* (dr. habil.) pedig egyetemi docensek ugyanezen a tanszéken, *Szeteli Anna* pedig pragmatikai témakörben OTDK-díjas és Pro Scientia-díjas biológia–német szakos hallgató. Alberti és Kleiber a logikai alapú formális pragmaszemantikai megközelítések kutatója, Kárpáti a klasszikus pragmatika és a szövegtan szakembere, Dóla konstrukciós és funkcionális megközelítésekben dolgozik, Viszket pedig a pragmatikai deficitet kutatja.

Elérhetőségek: {alberti.gabor, dola.monika, kleiber.judit, viszket.anita}@pte.hu, {karpati.eszter2, anna.szeteli}@gmail.com